

DJECA I BOLESTI ZAVISNOSTI U CRNOJ GORI

Podgorica, 2019. godine

Djeca i bolesti zavisnosti u Crnoj Gori

Maj 2019. godine

Izdavač

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Za izdavača

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore – Šučko Baković

Istraživanje sprovedi

Eksterni istraživači na čelu sa prof. dr Milošem Bešićem

Izveštaj pripremili

Snežana Mijušković, zamjenica Zaštitnika

Duška Šljivančanin, samostalna savjetnica

Matija Đurđevac, saradnik

Priprema za štampu i dizajn

Saša Čubranović

Štampa

Štamparija 3M Makarije d.o.o.

Tiraž

300 primjeraka

Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore

Ul. Svetlane Kane Radević br.3

81000 Podgorica, Crna Gora

Tel/Fax: +382 20 241 642

E-mail: ombudsman@t-com.me

Web: www.ombudsman.co.me

SADRŽAJ

I UVOD.....	5
II PRAVNI OKVIR	12
III ZLOUPOTREBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI, ALKOHOLA, DUVANA, KLAĐENJE I KOCKANJE	19
3.1. Psihoaktivne supstance	29
3.2. Alkohol, duvan i kocka	33
3.3. Korišćenje slobodnog vremena učenika	41
3.4. Roditelji i socijalna sredina	49
3.5. Uticaj preventivnih aktivnosti.....	56
3.6. Psihološke karakteristike i stavovi učenika kao faktori nepoželjnog ponašanja.....	57
IV KLJUČNI ANALITIČKI NALAZI ISTRAŽIVANJA.....	67
V PREPORUKE.....	71

I UVOD

Zavisnost je bolest i mora se liječiti kao i svaka druga bolest.

Zavisnost može imati puno lica - droga, alkohol, duvan, igre na sreću, lijekovi, hrana, internet, kupovina i može pogoditi svakoga.

Zavisnost može djelovati razarajuće ne samo na tijelo, nego i na dušu, socijalni život i finansijsku situaciju.

Pojam bolesti zavisnosti se često vezuje za probleme savremenog čovjeka. Međutim, ovaj problem postoji vjekovima: još za vrijeme Antičke Grčke i Rima, a potom i u srednjem vijeku ugledni građani su se redovno napijali i koristili neke vrste opijata. U tom periodu, konzumiranje opijata predstavljalo je statusni simbol. Danas se sve više priča o ovom problemu i razvijene su brojne metode liječenja bolesti zavisnosti.

Društvo visoke modernosti, industrijalizacija i urbanizacija, kao i nestanak tradicionalne porodice su nakon drugog svjetskog rata značajno doprinijeli povećanju svih oblika društvene devijacije, a devijantno ponašanje mladih, zapravo, jeste sastavni dio cijene društveno-ekonomskog razvoja. Problem zloupotrebe psihoaktivnih supstanci mladih jasno je adresiran 60ih godina XX vijeka, i otad svaka odgovorna država ulaže napore kako bi se smanjio stepen narkomanije, korišćenja duvana i alkoholizma kod mladih. Javne politike u svim zemljama Evrope aktivno su usmjerene na program prevencije, ali i saniranja nepoželjnih ponašanja mladih. Na osnovu relevantnih longitudinalnih podataka, u poslednjih dvije decenije u čitavoj Evropi generalno je smanjen stepen narkomanije i korišćenja duvanskih proizvoda, dok, kada je riječ o alkoholu, nije došlo do značajnih promjena. Ovdje treba imati u vidu da su se aktivne politike zemalja EU uglavnom usmjeravale upravo na

duvanski dim i narkomaniju, dok prema alkoholu kao psihoaktivnoj supstanci, generalno, u javnim politikama postoji visok stepen tolerancije.

Period adolescencije je ključan za sazrijevanje i formiranje ličnosti svakog djeteta. U ovom periodu djeca su posebno osjetljiva, ali i podložna uticaju društva. Zbog toga, upravo, u periodu adolescencije najčešće mladi prvi put probaju alkohol, narkotik, ili odu u kockarnicu. Ukoliko se to omakne kontroli, kod mladih se javlja zavisnost.

Zavisnici zaista vjeruju u rečenicu: „Mogu da prestanem kad god poželim“ i nijesu svjesni da sa svakim nagonskim uzimanjem opijata, svakim klađenjem, ulaskom na internet stranice ovakve osobe postaju sve veći zavisnici.

Bolesti zavisnosti – **alkoholizam**

Hronično kontinuirano pijenje ili periodična upotreba alkohola se karakteriše oslabljenom kontrolom nad pijenjem, čestim epizodama intoksikacije, preokupiranošću alkoholom i konzumacijom alkohola uprkos negativnim posljedicama. Danas postoji veliki broj definicija alkoholizma, ali sve više prevladava mišljenje da se ne može dati jedna primjenjiva definicija, jer je alkoholizam multifaktorijalno uslovljen, multidimenzionalni biološko-psihosocijalni poremećaj koji nastaje na bazi mnogih interakcija između individualnih faktora (biološko-psiholoških) i faktora sredine (psiholoških, socijalnih, kulturnih, ekonomskih i dr.) koje je često teško identifikovati, odnosno utvrditi način i stepen njihove participacije u nastanku alkoholne bolesti.¹

---

¹ Nacionalna strategija prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori 2013-2020, septembar 2012.

Bolesti zavisnosti – **duvan**

Pušenje duvana poznato je još iz antičkih vremena, u zapadnu civilizaciju duvan je stigao oko XVI vijeka, a u savremenom društvu je najčešće zlopotrebljavana psihoaktivna supstanca. Duvan (biljka *Nicotiana tabacum*) i njegov dim sadrži nekoliko hiljada različitih hemijskih jedinjenja. Nikotin se smatra odgovornim za psihoaktivna dejstva, a različite druge supstance kojih ima u duvanu (ugljenmonoksid, katran i dr.) imaju mnogobrojna štetna dejstva na ljudski organizam.

Bolesti zavisnosti – **narkomanija**

Problem zlopotrebe psihoaktivnih supstanci kod mladih je posebno važan problem. Psihoaktivne supstance su sve one supstance koje svojim hemijskim karakteristikama narušavaju psihičko i organsko zdravlje i uzrokuju poremećaje u ponašanju. Poseban problem je što ove supstance izazivaju zavisnost, što dodatno pogoršava kako psiho-fizička stanja korisnika, tako i rezultira poremećajima u ponašanju i društvenoj funkcionalnosti. Do faze zavisnosti od psihoaktivnih supstanci se dolazi kroz nekoliko faza koje se obično klasifikuju kao: faza eksperimentisanja, faza početka redovne upotrebe, redovna upotreba, i faza pregrijavanja. Zavisnost od psihoaktivnih supstanci uglavnom počinje u ranom periodu puberteta i adolescencije. Poseban problem etiologije korišćenja ovih supstanci je upravo u tome što se zavisnost od supstanci razvija u periodu razvoja ličnosti, kada je veoma važno da se ličnost opremi svim neophodnim kognitivnim sredstvima koja se ne mogu nadomjestiti u kasnijim fazama života. Formativna teorija socijalizacije jasno upućuje da jednom formirana ličnost veoma teško mijenja svoje ključne karakteristike, potrebe i vrijednosti. Degeneracije koje se javljaju kao sastavni dio ličnosti u ranoj fazi mladosti ostaju trajno destabilizirajući faktor za tu ličnost. Stoga je borba protiv narkomanije i alkoholizma posebno važna u fazama kada su mladi u razvoju i kada su, po teoriji životnog ciklusa, najizloženiji faktorima rizika svakog tipa.

U Crnoj Gori, Evropskoj Uniji i globalno, zloupotreba i nezakonit promet droga i psihotropnih supstanci se doživljavaju kao ozbiljan problem koji predstavlja prijetnju po zdravlje, sigurnost, socijalnu dobrobit i prosperitet opšte populacije, posebno mladih ljudi. Zavisnost od droga je prepoznata kao važan socijalno-zdravstveni problem koji predstavlja rizik po javno zdravlje, posebno u odnosu na zarazne bolesti (HIV, hepatitis C, hepatitis B, tuberkulozu i polno prenosive bolesti). Zloupotreba droga i psihoaktivnih supstanci može ugroziti bezbjednost svih društava i vladavinu prava, nanijeti patnju kako pojedincima tako i porodicama i može dovesti do gubitka života.²

Bolesti zavisnosti - **kockanje**

Kockanje ili kocka zajednički je naziv za sve hazardne igre koje uključuju ulaganje novca, uz rizik i nadu u očekivanje pozitivnog ishoda (tj. da će igrač dobiti ono što je uložio ili više od toga)³. U današnje doba, sve veća dostupnost "igara na sreću", uključujući internet, masovnost i prihvaćanje kockanja kao legalnog obrta, dovela je do učestalijeg pojavljivanja i patološkog kockanja, koje je od 1980.g. uvršteno u Međunarodnu klasifikaciju bolesti⁴.

Bolesti zavisnosti - **zavisnost od interneta**

Zavisnost od interneta je bolest savremenog doba.

Internet zavisnost predstavlja impulsivnu težnju za upotrebom interneta, praćenu gubitkom kontrole, preokupiranošću i kontinuiranom upotrebom bez obzira na ispoljene posljedice u poremećaju ponašanja, internet. Zloupotreba predstavlja blaži oblik gdje osoba pored svoje preokupiranosti može imati kontrolu

---

² STRATEGIJA CRNE GORE ZA SPRJEČAVANJE ZLOUPOTREBE DROGA 2013-2020 i Akcioni plan 2013-2016

³ <http://www.thefreedictionary.com/gambling>, Copyright Farlex, Inc., 2008

⁴ KAROUZOS, W. K. Harms of Legalized Gambling. Issue Brief. (The Center for Arizona Policy. Scottsdale, Phoenix, AZ., 2006).

nad svojim ponašanjem, postavljati granice i regulisati upotrebu interneta.⁵

Ova zavisnost se javlja i kod male djece: sve je više roditelja koji vode svoju djecu u savjetovališta kako bi riješili problem zavisnosti. Ukoliko djeca provode preko 6 sati tokom dana koristeći internet, ukoliko imaju stalnu potrebu da provjeravaju društvene mreže, postoji mogućnost da su internet zavisnici.

Međutim, ovu zavisnost je moguće prekinuti svjesno, ukoliko zaista riješite to. U suprotnom, neophodna je stručna pomoć.

Bolesti zavisnosti – **ljekovi**

Zavisnost od lijekova sve više uzima maha, naročito među mladima. Tabletomaniju, odnosno zavisnost od lijekova koji imaju psihoaktivne efekte, ne izazivaju svi lijekovi. To mogu biti lijekovi za smirenje, zatim, tablete koje stimulišu centralni nervni sistem (na bazi amfetamina) i lijekovi protiv bolova, grupa analgetika koji imaju uspavljujuće dejstvo.

Bolesti zavisnosti – **hrana**

Zavisnost od hrane je termin kojim pojedini stručnjaci, a često i laici, opisuju specifičan odnos nekih pojedinaca prema hrani. Zavisnost od hrane je način oslobađanja od napetosti putem uzajamnog djelovanja sa objektom zavisnosti - hranom. Zavisnost od hrane se manifestuje tako što čovjek ne jede samo kada je gladan već i kada je tužan, usamljen, uznemiren, ogorčen, nezadovoljan itd. U takvim situacijama hrana donosi samo privremeno olakšanje.

Zavisnost od hrane može imati ozbiljne posljedice po zdravlje, poput gojaznosti, dijabetesa, srčanih oboljenja, raka, Alchajmerove

---

⁵ Young, K. S. (2004). Internet Addiction: A new clinical phenomenon and its consequences. American Behavioral Scientist, 48 (4), 402- 415

bolesti, artritisa, depresije i mnogih drugih. Takođe, ovaj poremećaj ubija samopouzdanje osoba postaje nezadovoljna svojim tijelom, a život joj se polako pretvara u pakao.

Bolesti zavisnosti – **kupovina**

Zavisnost od kupovine je nekontrolisana potreba za ekscesivnom i nepotrebnom kupovinom. To je manični poremećaj kod kojeg u prvom planu ne stoji kupljena stvar, nego "opijenost kupovinom". Redovni šoping izleti koji vode do nepotrebnih i vanbudžetskih troškova mogu biti puno više od nedostatka kontrole, upozoravaju stručnjaci.

Imajući u vidu značaj zdravlja djece za njihov razvoj i društvo u cjelini, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore se odlučio da sprovede anketno istraživanje kojim bi se utvrdila rasprostranjenost bolesti zavisnosti – duvan, alkohol, droga, kocka internet, kod djece osnovnoškolaca i srednjoškolaca u Crnoj Gori.

Za potrebe ovog Istraživanja, na osnovu prethodno utvrđenog projektnog zadatka i metodologije istraživanja, angažovani su eksterni istraživači na čelu sa prof. dr Milošem Bešićem, sa ciljem da samo istraživanje i njegovi rezultati budu što objektivniji i zasnovani na realno utvrđenim pokazateljima. Uz to, sam koncept istraživanja podrazumijevao je stručno utvrđenu metodologiju i način izvršavanja konkretnog istraživačkog posla.

Metodologija i osnovne karakteristike uzorka

Istraživanje je realizovano anketnom metodom. Za ostvarivanje istraživačkih ciljeva sačinjen je poseban Upitnik kao instrument koji

je u ishodu obezbjedio 173 indikatora (varijabli). Procedura uzorkovanja realizovan je na osnovu PPS⁶ uzorkovanja, sa slučajnim izborom ispitanika u okviru selektovanih odjeljenja. Analitičke jedinice za uzorkovanje bile su škole, a baza na osnovu koje je uzorkovanje izvršeno je sačinjena od svih srednjih i svih osnovnih škola. U proces uzorkovanja uključene su bile sve škole, s tim da su u osnovnim školama birana isključivo odjeljenja koja su u osmom i devetom razredu. Projekcija rezultata, prema tome, je reprezentativna za sve srednjoškolce i osnovnoškolce koji pohađaju dva najviša razreda na ovom nivou školovanja. Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 1000 ispitanika, od toga 342 ispitanika iz 37 osnovnih, te 658 ispitanika iz 25 srednjih škola. (Tabela1).

---

⁶ *Prorability Proportional to Size Sampling* (PPS) je procedura gdje se na osnovu kumulativnog procenata agregatnih jedinica uzorkovanja (škola) odredi interval uzorkovanja - izabere relevantan reprezentativan skup škola koje se uključuju u istraživanje.

II PRAVNI OKVIR

Postoji veliki broj međunarodnih instrumenata, kao i domaćih propisa i dokumenata koji se odnose na obavezu države da preduzima različite aktivnosti počev od prevencije i suzbijanja uzroka koji dovode do bolesti zavisnosti, smanjenja štete i tretmana zavisnosti.

Konvencija UN o pravima djeteta (1989.) sa Opštim komentaram Komiteta br. 20

„Države-potpisnice će preduzeti sve odgovarajuće mjere, uključujući zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere, da bi se djeca zaštitila od protivzakonite upotrebe opojnih droga i psihotropnih supstanci, kako je to definisano u relevantnim međunarodnim ugovorima, kao i da bi se spriječilo korištenje djece u nezakonitoj proizvodnji i prodaji takvih supstanci.“(Član 33)

„Upotreba droge među adolescentima

Veća je vjerovatnoća da će adolescenti početi sa upotrebom droga i mogu biti u većem riziku od štete povezane sa drogama nego odrasli, a početak upotrebe droge u adolescenciji češće dovodi do zavisnosti. Oni koji su identifikovani da su u najvećem riziku od štete povezane sa drogom su adolescenti koji žive i rade na ulici, oni koji su isključeni iz škole, oni sa istorijom trauma, raspada porodice ili zlostavljanja i oni koji žive u porodicama koje se suočavaju sa zavisnošću od droge. Države potpisnice imaju obavezu da zaštite adolescente od nezakonite upotrebe opojnih droga i psihotropnih supstanci. Države potpisnice treba da osiguraju pravo adolescenata na zdravlje u vezi sa korišćenjem tih supstanci, kao i duvana, alkohola i rastvarača, i da uspostave službe za prevenciju, smanjenje štete i tretmane zavisnosti, bez diskriminacije i sa dovoljno budžetskih sredstava. Dobrodošle su alternative za kaznene ili represivne politike kontrole droge u vezi

sa adolescentima. Adolescentima bi trebalo obezbijediti tačne i objektivne informacije zasnovane na naučnim dokazima, u cilju sprječavanja i smanjenja štete od upotrebe droga.”⁷

Nacionalno zakonodavstvo:

Zakonom o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 052/04 od 02.08.2004), propisano je: „Zabranjuje se prodaja duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina života.

Licima iz stava 1 ovog člana zabranjuje se da vrše prodaju duvanskih proizvoda.

Licima iz stava 1 ovog člana nije dozvoljena upotreba duvanskih proizvoda na javnim mjestima.“ (član 17)

„Na prodajnim objektima u kojima se vrši prodaja na malo duvanskih proizvoda mora biti istaknuta oznaka o zabrani prodaje duvanskih proizvoda licima mlađim od 18 godina života.

Oznaka iz stava 1 ovog člana mora biti istaknuta na vidnom mjestu. Ukoliko prodavac u prodajnom objektu iz stava 1 ovog člana posumnja da je lice mlađe od 18 godina života, može da zatraži od tog lica da odgovarajućom ispravom dokaže punoljetstvo, a ukoliko to odbije, prodavac tom licu neće prodati duvanski proizvod.

Obrazac oznake iz stava 1 ovog člana propisuje Ministarstvo.“ (član 18)

Zakon o igrama na sreću ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 052/04 od 02.08.2004) propisuje:

„Licima mlađim od 18 godina života nije dozvoljen ulaz u kazina. Provjera se vrši kontrolom ličnih isprava. Uniformisana lica mogu ulaziti u kazino samo radi obavljanja službe.“ (član 49)

---

⁷ Komitet za prava djeteta Opšti komentar br. 20 (2016) o ostvarivanju prava djeteta u adolescenciji, <http://ucpd.rs/wpcontent/uploads/2018/06/opsti-komentar-no-20.pdf>

Zakon o turizmu i ugostiteljstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 002/18 od 10.01.2018) propisuje:

„(1) Zabranjeno je usluživanje alkoholnih pića, drugih pića i/ili napitaka koji sadrže alkohol u ugostiteljskom objektu licima mlađim od 18 godina.

(2) U ugostiteljskom objektu u kojem se uslužuju alkoholna pića, druga pića i/ili napici koji sadrže alkohol, mora na vidnom mjestu biti istaknuta oznaka o zabrani njihovog usluživanja licima mlađim od 18 godina.“ (član 91)

Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga ("Službeni list Crne Gore", br. 028/11 od 10.06.2011) propisuje:

„Zabranjena je upotreba, proizvodnja, promet, posjedovanje droga za ličnu upotrebu i sredstava za proizvodnju droga, kao i gajenje bilja koje se može koristiti za proizvodnju droga, osim pod uslovima propisanim ovim zakonom.

Zabranjeno je izdavati lijekove koji sadrže droge licima mlađim od 18 godina života.“(član 45)

„(...)7) izda lijek koji sadrži droge licu mlađem od 18 godina života (član 45 stav 2);(...)“ (član 52)

Strateška dokumenta:

Strategija Crne Gore za sprječavanje zloupotrebe droga 2013-2020 sa akcionim planovima za sprovođenje je uravnotežen, multidisciplinarni i sveobuhvatan strateški dokument koji ima za cilj da služi svim relevantnim stranama u procesu formiranja politike za borbu protiv droga kao vode i operativni okvir u narednih sedam godina. Dokument definiše principe i ciljeve koje će Vlada identifikovati kao odgovarajuće u cilju rješavanja problema upotrebe droga u našem društvu. Cilj Strategije je da štiti i unaprjeđuje dobrobit naše zajednice i pojedinca, štiti javno zdravlje, da ponudi visok nivo bezbjednosti za građane i da preduzme uravnotežen, integrisan i na dokazima zasnovan pristup

problemu droga. Ekvivalentna primjena svih tradicionalnih kamena temeljaca politike vezane za droge, počevši od prevencije, liječenja/tretmana, smanjenja štetnih posljedica zlouotrebe droga, socijalne rehabilitacije i reintegracije do sprovođenja zakona, preduslov su za bilo koju uspješnu strategiju za suzbijanje zloupotrebe droga.

Strategija obuhvata oblasti: smanjenje potražnje za drogama u oblastima: prevencije, liječenja, rehabilitacije i reintegracije korisnika/ca droga u društvo, i smanjenja štete; Smanjenje ponude droga kroz intervencije i saradnju između policije, carine i pravosudnog sistema u oblasti narkokriminala; Monitoring i evaluacija; Istraživanja u oblasti droga i upotrebe droga; Međunarodna saradnja; Sistem za informacije o drogama, Finansiranje aktivnosti.⁸

Nacionalna strategija prevencije štetne upotrebe alkohola i alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori 2013-2020 sa akcionim planovima za sprovođenje. *Opšti cilj* ove Strategije je da se umanje štetne posljedice upotrebe alkohola na pojedinca i na društvo u cjelini. *Glavni ciljevi* Strategije su:

- Značajno smanjiti obolijevanje i smrtnost uzrokovanu štetnim uzimanjem alkohola i druge društvene posljedice koje iz toga proizilaze, te unaprijediti zdravstvene i socijalne ishode za pojedinca, porodicu i zajednicu;
- Podstaci napore usmjerene na stvaranje okruženja u kome djeca i mladi odrastaju zaštićenom od negativnih posljedica konzumacije alkohola;
- Promovisati i podržati lokalne, nacionalne i regionalne aktivnosti na prevenciji i smanjenju štetnog uticaja alkohola;
- Podići opštu svijest o opsegu i karakteristikama zdravstvenih, društvenih i ekonomskih problema koje

---

⁸ STRATEGIJA CRNE GORE ZA SPRJEČAVANJE ZLOUPOTREBE DROGA 2013-2020 i Akcioni plan 2013-2016

uzrokuje štetna upotreba alkohola, i pojačati opredjeljenje države da preduzme akcije usmjerene ka smanjenju štetne upotrebe alkohola;

- Osnažiti i unaprijediti resurse za spriječavanje štetnog uzimanja alkohola i liječenje bolesti i poremećaja povezanih sa konzumacijom alkohola;
- Osnažiti ulogu zdravstvenog sistema u vezi sa ranim intervencijama i tretmanom poremećaja povezanih sa upotrebom alkohola;
- Kontinuirano raditi na istraživanju razmjera i odrednica štetne upotrebe alkohola i posljedica povezanih sa njom, kao i djelotvornih intervencija u cilju spriječavanja i umanjenja ovih posljedica;
- Unaprijediti partnerstva i poboljšati koordinaciju između donosilaca odluka i pojačati mobilizaciju resursa koji su neophodni za sprovođenje usaglašene akcije u cilju smanjenja štetne upotrebe alkohola;
- Poboljšati nacionalni sistem praćenja i nadzora i osigurati djelotvornu razmjenu i primjenu informacija u cilju zastupanja, razvoja i evaluacije politika;
- Efikasno implementirati i upravljati Strategijom, u kom cilju će biti uspostavljeno ili delegirano tijelo koje će biti odgovorno za implementaciju, monitoring i izvještavanje o aktivnostima iz Strategije.

Tabela 1 Pregled broja ispitanika po kategorijama

		Osnovna škola	Srednja škola
Opština	Bar	19	26
	Budva	10	25
	Kotor	21	25
	Podgorica	102	228
	Herceg Novi	29	26
	Žabljak	10	0
	Nikšić	33	66
	Andrijevića	0	8
	Petnjica	0	14
	Pljevlja	10	25
	Plav	0	21
	Bijelo Polje	30	50
	Berane	0	70
	Rožaje	20	25
	Cetinje	21	0
	Ulcinj	5	25
	Mojkovac	10	0
Danilovgrad	21	25	
Pol	Muški	164	304
	Ženski	174	319
Razred	Prvi razred srednje škole	0	175
	Drugi razred srednje škole	0	175
	Treći razred srednje škole	0	153
	Četvrti razred srednje škole	0	155
	Osmi razred osnovne škole	164	0
	Deveti razred osnovne škole	178	0
		Osnovna škola	Srednja škola
Uspjeh u školi	Nedovoljan	0	4
	Dovoljan	1	16
	Dobar	38	101
	Vrlo dobar	100	262
	Odličan	197	235

U prikazu rezultata istraživanja vođeno je računa o komparativnom prikazu s obzirom na razred, pol/rod ispitanika i region, a i na druge analitičke kriterijume koji su se pokazali kao indikativni sa stanovišta njihove interpretativne vrijednosti. Takođe, korišćeni su i kompozitni indikatori (skale) za pojedine aspekte, a u cilju ispitivanja faktora koji potencijalno doprinose nepoželjnom ponašanju učenika. U svakoj situaciji kada su korišćeni kompozitni indikatori, novoformirane skale su optimizovane od 0 do 1, u cilju da se olakša intepretacija istraživačkih nalaza. U slučajevima kada su kompozitni indikatori korišćeni kategorijski, ove skale su na osnovu 33% varijanse podeljene u tri nivoa, nizak, srednji i visok. U nemalom broju slučajeva korišćena je logistička regresija, ali je u prikazu očekivana vjerovatnoća kao eksponencijalna funkcija logit koeficijenata kalkulisana u procentima, opet kako bi pojednostavili interpretaciju istraživačkih nalaza.

Ciljevi istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je da se utvrdi stepen učestalosti korišćenja duvana, alkohola i droga kod osnovnoškolaca i srednjoškolaca, kao i dostupnosti psihoaktivnih supstanci. Dodatno, mjeren je i stepen u kome učenici učestvuju u igrama na sreću, uključujući posjećivanje kladionica i kockanje na internetu. Ovaj vid nepoželjnog ponašanja relativno je skorijeg datuma, a savremena terapijska praksa ga prepoznaje, takođe, kao oblik zavisnosti koji ima trajno negativne posljedice po razvoj ličnosti.

Pored osnovnog, istraživanjem je definisano i nekoliko specifičnih ciljeva:

1. Utvrditi obrasce ponašanja roditelja koji potencijalno imaju ulogu generatora nepoželjnog ponašanja učenika;
2. Utvrditi određene karakteristike ličnosti i stavove učenika koji potencijalno predstavljaju faktore nepoželjnih ponašanja. U okviru ovog dijela mjereni su: asertivnost,

samopoštovanje, socijalno povjerenje, lokus kontrole i moralni relativizam, kao i stavovi o poželjnim osobinama koje djeca treba da razviju;

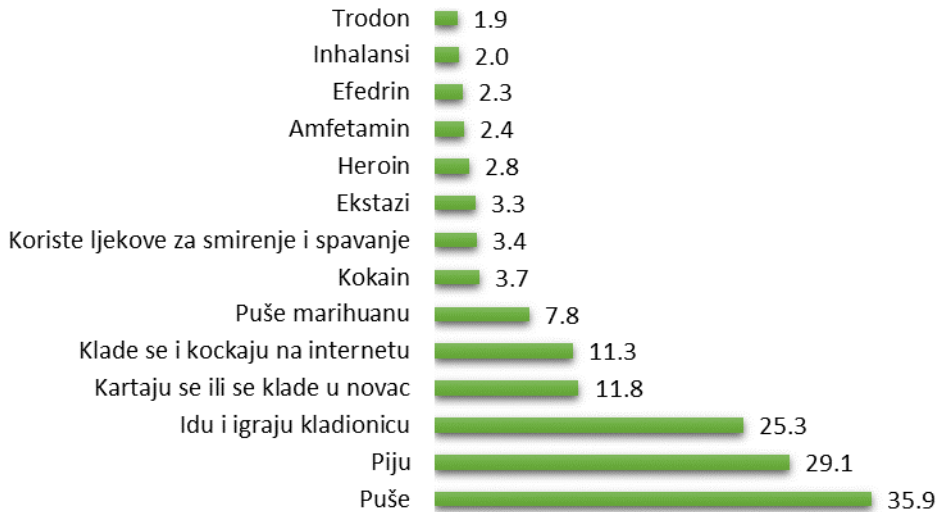
3. Utvrditi način na koji učenici provode slobodno vrijeme, a sastavni dio ovog cilja jeste i utvrđivanje odnosa između korišćenja slobodnog vremena i nepoželjnog ponašanja.

III ZLOUPOTREBA PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI, ALKOHOLA, DUVANA, KLAĐENJE I KOCKANJE

Percepcija nepoželjnih ponašanja kod vršnjaka (Grafikon 1)

Ispitanici su pitani koliko često njihovi vršnjaci upražnjavaju navedena nepoželjna ponašanja. Podaci ukazuju na veoma visoke vrijednosti po svim kriterijumima, posebno kada je riječ o konzumiranju alkohola, igranju kladionice i upotrebi duvana. U Tabeli 2 prikazana je distribucija percipiranog vršnjačkog neželjenog ponašanja s obzirom na tip škole, pol i region u kome ispitanici žive. Podaci jasno, i očekivano, ukazuju da je stepen neželjenih ponašanja izraženiji u srednjim školama u odnosu na osnovne škole. Kada je riječ o polnim/rodnim razlikama, jedine razlike zapažaju se u odnosu na klađenje, kockanje. Kada je o regionima riječ, učenici zapažaju najviši stepen nepoželjnog ponašanja vršnjaka na primorju, nešto niži nivo ovog ponašanja u centralnom regionu, i značajno niži u opštinama koje pripadaju sjevernom regionu.

Grafikon 1 Percepcija nepoželjnih ponašanja kod vršnjaka - % veoma često

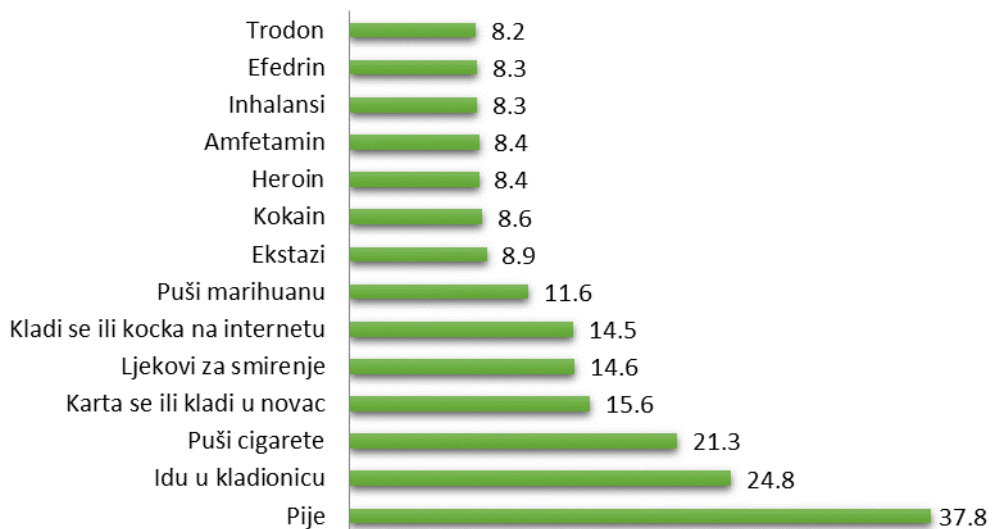

Tabela 2 Percepcija nepoželjnih ponašanja vršnjaka u odnosu na nivo školovanja, pol i region - % veoma često

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Puše cigarete	9.1%	49.8%	33.5%	40.2%	29.4%	36.7%	43.1%
Piju	4.7%	41.8%	26.5%	33.3%	23.9%	28.0%	38.9%
Puše marihuanu	.6%	11.6%	7.1%	8.9%	6.5%	7.1%	11.4%
Ljekovi za smirenje	.9%	4.7%	2.6%	4.3%	2.4%	2.6%	6.6%
Heroin	.3%	4.1%	2.4%	3.2%	2.0%	2.2%	5.2%
Trodon	.3%	2.7%	2.1%	1.8%	1.7%	1.2%	3.8%
Ekstazi	.6%	4.7%	3.8%	3.0%	2.0%	2.4%	7.1%
Kokain	.6%	5.3%	4.1%	3.7%	3.1%	2.6%	7.1%
Inhalansi	.6%	2.7%	2.4%	1.6%	1.7%	1.6%	3.3%
Amfetamin	.9%	3.2%	2.6%	2.4%	2.0%	1.8%	4.3%
Efedrin	1.2%	2.9%	2.6%	2.2%	1.4%	2.2%	3.8%
Idu u kladionicu	9.6%	33.4%	28.2%	23.9%	21.5%	26.2%	28.4%
Kartaju se ili klade u novac	2.6%	16.6%	12.4%	11.4%	10.6%	11.9%	13.3%
Kocka se na internetu	3.5%	15.3%	11.5%	11.4%	11.6%	10.9%	11.8%

Važno je naglasiti da prepoznavanje određenih ponašanja kod vršnjaka predstavlja samo početni, ali svakako ne najprecizniji indikator. Uobičajeno je kada je riječ o devijacijama da je percepcija iznad nivoa činjeničnog ponašanja a ovo iz nekoliko razloga. Prvo, nepoželjna ponašanja su veoma upadljiva, te mogu da kreiraju sliku prisutnosti u većoj mjeri nego što je to slučaj; drugo, postoje mehanizmi odbrane ličnosti koji posreduju u percepciji, tj. oni koji puše imaju tendenciju da percipiraju one koji puše u većoj mjeri kako bi na taj način opravdali vlastito nepoželjno ponašanje (isto važi i za sva ostala ponašanja). Stoga je ključno pitanje u upitniku bilo da li sami učenici koji su učestvovali u istraživanju koriste neke od psihoaktivnih supstanci, te da li se klade i kockaju. Rezultati ukazuju da, manje ili više učestalo, preko 37% ispitanih učenika koristi alkohol, svaki četvrti ide u kladionicu, te više nego svaki peti koristi cigarete (Grafikon 2). Ovo su tri najučestalija oblika nepoželjnog ponašanja, ali i procenti za ostale oblike ponašanja se moraju uzeti u obzir kao značajni, naročito imajući u vidu da je korišćenje svih teških droga veće od 8%.

Grafikon 2 Percepcija učestalosti nepoželjnih ponašanja - %

Kako bi imali realni odnos prema ovim vrijednostima, na osnovu raspoloživih podataka, za isti uzrast je prikazan podatak komparativno za sve zemlje EU⁹ i Crnu Goru (Tabela 3), te je u Grafikonu 3 dat prikaz prosjeka svih zemalja EU i Crne Gore; pritom, svakako treba imati u vidu da su razlike između EU zemalja veoma izražene. Za svrhu ovog poređenja sve nelegalne droge su, preglednosti radi, klasifikovane u jednu kategoriju. Podaci ukazuju da učenici u Crnoj Gori puše cigarete i koriste marihuanu na nivou prosjeka EU. Alkohol, međutim, značajno rjeđe koriste, dok u većoj mjeri koriste teške droge u odnosu na prosjek EU zemalja.

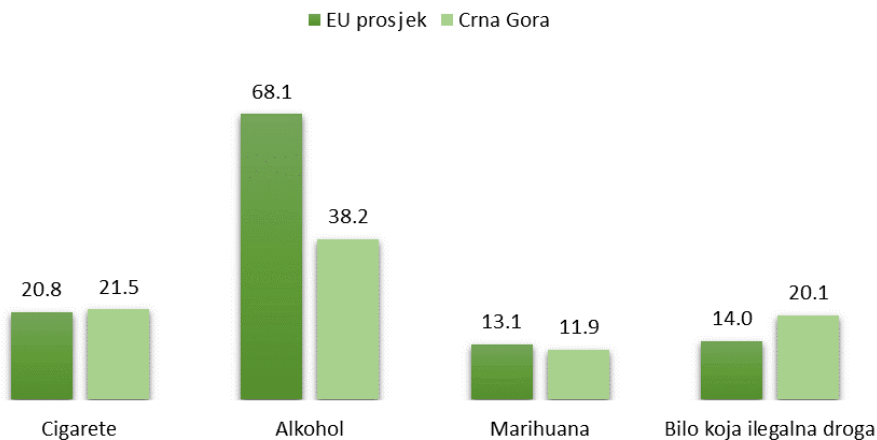
---

⁹ Podaci dostupni na: http://www.emcdda.europa.eu/data/stats2018/gps_en

Tabela 3 Pregled zloupotrebe cigareta, alkohola, marihuane ili bilo koje ilegalne droge mladih u EU i Crnoj Gori %

	Cigarete	Alkohol	Marihuana	Bilo koja ilegalna droga
Austrija	42.7	89.6	18.6	19.5
Belgija	NA	77.5	12.2	12.7
Bugarska	49.6	58.5	13.5	19.2
Hrvatska	43	78.3	19.7	20.4
Kipar	32.6	78.3	4.7	4.9
Češka	51.1	82.6	19.5	24
Danska	NA	NA	19.8	21.1
Estonija	41.6	87.9	19.4	20.7
Finska	NA	73.4	15	15.8
Francuska		83.8	26	28.2
Njemačka	29.8	87	19.5	20.3
Grčka	NA	96.4	3.1	3.1
Mađarska	NA	78.3	5.9	8.3
Irska	33.5	77.4	16.2	18.7
Italija	32.7	85	23.3	23.4
Letonija	35.2	73.9	14.5	15.4
Litvanija	27.8	74.2	7.4	8.2
Luksemburg	NA	NA	NA	NA
Malta	31.4	85	NA	NA
Holandija	NA	83	17.7	20.6
Norveška	NA	79.8	11.3	NA
Poljska	NA	NA	9.6	9.6
Portugal	30.9	49.2	7.1	7.2
Rumunija	38.6	72.6	5.1	8.1
Slovačka	38.6	75.3	13.2	14.4
Slovenija	NA	86.5	15	15.5
Španija	36.4	78.4	19.9	20.7
Švedska	8.9	83.7	6.9	7.0
Velika Britanija	NA	NA	16.4	19.2
Crna Gora	21.5	38.2	11.9	20.1

Grafikon 3 Pregled zloupotrebe cigareta, alkohola, marihuane ili bilo koje ilegalne droge mladih u Crnoj Gori i prosjek EU %

Rezultati istraživanja jasno ukazuju da su nepoželjna ponašanja u srednjoj školi učestalija nego u osnovnoj, što je razumljivo s obzirom na uzrast (Tabela 4). Ono što je, međutim, indikativno jesu male procentualne razlike između osnovnoškolaca i srednjoškolaca kada je riječ o zloupotrebi teških droga. Mjerena je i učestalost nepoželjnih ponašanja - kada je riječ o regionu, podaci su jasni - učenici koji žive u opštinama koje pripadaju centralnom regionu značajno prednjače u nepoželjnim ponašanjima u odnosu na sjever i jug. Takođe, na primorju su ova ponašanja značajno učestalija u odnosu na sjeverni region.

Tabela 4 Učestalost nepoželjnih ponašanja u odnosu na nivo školavanja, pol/rod i region

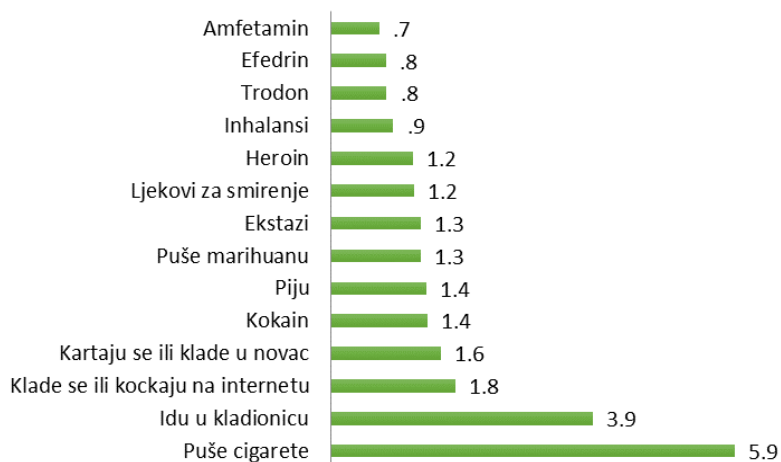
	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Puše cigarete	11.2%	26.8%	23.3%	19.3%	16.8%	25.8%	17.8%
Piju	20.9%	47.2%	42.0%	33.9%	29.9%	42.6%	39.6%
Puše marihuanu	10.1%	12.8%	14.0%	9.5%	4.9%	17.1%	9.2%
Ljekovi za smirenje	13.6%	15.5%	13.5%	16.0%	8.1%	19.3%	13.7%
Heroin	8.6%	8.5%	9.7%	7.8%	3.9%	14.0%	1.9%
Trodon	9.5%	7.8%	9.1%	8.0%	1.8%	14.3%	3.4%
Ekstazi	9.5%	8.8%	10.8%	7.8%	3.5%	14.7%	3.4%
Kokain	7.7%	9.3%	10.0%	7.8%	3.9%	13.6%	3.8%
Inhalansi	8.6%	8.3%	9.7%	7.6%	2.8%	14.0%	2.9%
Amfetamin	8.9%	8.4%	9.6%	8.2%	2.5%	14.1%	3.8%
Efedrin	9.1%	8.1%	9.3%	8.0%	2.1%	14.6%	2.4%
Idu u kladionicu	15.1%	30.4%	34.3%	16.6%	16.5%	31.2%	22.6%
Kartaju se ili klade	12.1%	17.8%	19.9%	11.1%	10.1%	20.3%	13.1%
Kockaju na internetu	12.1%	16.1%	19.0%	10.3%	9.5%	19.3%	11.2%

U dosadašnjem prikazu učestalosti nepoželjnog ponašanja svi ispitanici podijeljeni su u dvije grupe, one koji koriste određene supstance/klade se, i one koji to ne rade. Međutim, treba imati u vidu da oni koji se ponašaju nepoželjno to mogu činiti rjeđe ili češće. Stoga je za mjerenje učestalosti korišćena sedmostepena ordinalna ljesvica učestalosti koja se kreće od „nikada ne koristi“, do „redovno koristi, svaki dan.“ (Tabela 5 i Grafikon 4)

Tabela 5 Učestalost nepoželjnih ponašanja – ukupna varijansa %

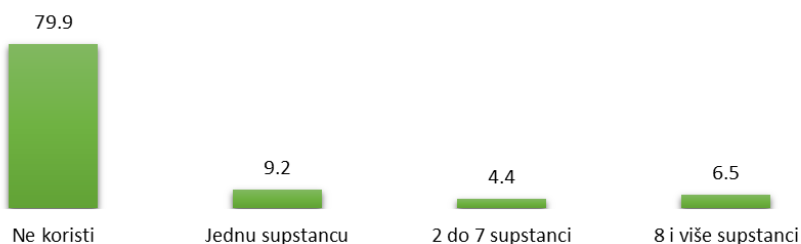
	Nikada	Veoma rijetko, jednom u nekoliko godina	Nekoliko puta godišnje	Jednom do dva puta mjesečno	Jednom nedjeljno u proseku	Dva do tri puta nedjeljno	Redovno svaki dan
Puši cigarete	78.5	3.1	5.1	3.8	1.5	1.9	5.9
Pije	61.8	9.7	11.5	8.5	4.8	2.3	1.4
Puši marihuanu	88.1	3.5	4.3	1.6	.8	.3	1.3
Ljekovi za smirenje	85.1	5.6	3.9	2.8	.9	.4	1.2
Heroin	91.5	2.2	2.5	1.3	.9	.3	1.2
Trodon	91.6	2.9	2.1	1.2	.7	.6	.8
Ekstazi	90.9	2.0	2.9	1.7	.7	.4	1.3
Kokain	91.3	1.7	2.6	1.6	.9	.4	1.4
Inhalansi	91.6	1.9	2.1	1.6	1.2	.6	.9
Amfetamin	91.4	2.3	2.4	1.3	1.3	.4	.7
Efedrin	91.6	2.2	2.8	1.3	.8	.4	.8
Ide u kladionicu	74.8	6.7	4.6	4.1	3.2	2.7	3.9
Kartanje ili klađenje u novac	84.2	5.2	4.2	2.7	1.4	0.7	1.6
Kockanje na internetu	85.3	3.5	5.1	2.1	1.2	1.0	1.8

Grafikon 4 Učestalost nepoželjnih ponašanja - svaki dan koristi %

Iz analitičkih razloga, međutim, napravljena je i dodatna klasifikacija koja se tiče korišćenja ilegalnih droga, po definiciji „težih“ droga, s obzirom da je to najveći problem kada je riječ o zloupotrebi psihoaktivnih supstanci. Klasifikacija je formirana na osnovu korišćenja jedne ili većeg broja teških supstanci. Prikaz ovih podataka na nivou ukupne varijanse dat je u Grafikonu 5, a u odnosu na analitičke kriterijume podaci su prezentovali u Tabeli 6. Podaci ukazuju da od svih korisnika teških droga, preko 11% koristi više od dvije supstance, dok su razlike po polu/rodu, nivou školovanja i regionu u skladu sa dosadašnjim nalazima.

Grafikon 5 Prikaz korišćenja većeg broja nelegalnih supstanci %

Tabela 6 Pregled korišćenja većeg broja nelegalnih supstanci u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Ne koristi	83.8%	77.9%	80.6%	79.6%	87.9%	74.9%	80.8%
Jednu supstancu	5.6%	11.0%	7.3%	10.4%	7.9%	8.3%	13.0%
2 do 7 supstanci	4.4%	4.4%	4.5%	4.1%	2.4%	5.7%	4.3%
8 i više supstanci	6.2%	6.6%	7.6%	5.9%	1.7%	11.1%	1.9%

No, osim frekvencije, posebno pitanje jeste i količina korišćenja psihoaktivnih supstanci, alkohola i duvana te upražnjavanje kockarskog ponašanja - da li se koriste/upražnjavaju jednom nedjeljno ili jednom mjesečno ili u kojim količinama. Stoga su nezavisno od frekventnosti mjerene i količine koje se zloupotrebljavaju (Tabela 7). Podaci ukazuju na neravnomjernu distribuciju, ali generalno alkohol se uzima u velikim količinama u situacijama kada se konzumira.

Tabela 7 Pregled količine/stepena nepoželjnih ponašanja %

	U velikim količinama	U umjerenim količinama	Malim količinama	Veoma malim količinama	Ne koristim nista od navedenog
Puše cigarete	3.2	5.8	6.9	5.8	78.3
Piju	2.1	7.7	12.6	12.9	64.7
Puše marihuanu	1.0	2.3	2.2	6.4	88.1
Lijekovi za smirenje	.9	2.4	2.9	8.2	85.6
Heroin	.9	1.3	3.4	3.2	91.2
Trodon	1.0	2.1	3.0	2.4	91.5
Ekstazi	1.1	2.6	2.9	2.7	90.7
Kokain	1.3	2.4	2.9	2.6	90.8
Inhalansi	1.3	1.6	2.8	2.8	91.5
Amfetamin	.9	2.0	2.8	2.8	91.5
Efedrin	.8	1.5	3.0	3.1	91.6
Idu u kladionicu	3.0	4.7	7.6	9.5	75.2
Kartaju se ili klade u novac	1.7	2.6	4.4	6.7	84.6
Klade se ili kockaju na internetu	2.2	1.3	5.4	5.0	86.1

Imajući u vidu važnost i neophodnost prevencije kada su u pitanju bolesti zavisnosti, jedno od istraživačkih pitanja bilo je usmjereno na razred u koji učenici počinju da koriste psihoaktivne supstance, kao i da se klade. Rezultati mjerenja po ovom indikatoru dati su u Tabeli 8. Period kada se najčešće započinju navedena ponašanja je od sedmog razreda osnovne do prvog srednje škole. Preciznije, sa

upotrebom cigareta i alkohola, najčešće se počinje u osmom i u devetom razredu. Kada je riječ o marihuani, to je prvi srednje, ali i deveti osnovne. Sve teže droge u najvećem broju slučajeva počinju da se uzimaju u prvom srednje, dok sve vrste kladenja najčešće započinju u periodu od sedmog razreda osnovne do prvog srednje. Dakle, podaci ukazuju **da rizičan period ponašanja učenika počinje u šestom razredu osnovne i traje do drugog razreda srednje škole,** te im se u tom periodu mora posvetiti najviše pažnje.

Tabela 8 Prikaz percepcije perioda kada je prvi put vidio/la vršnjake da upražnjavaju nepoželjna ponašanja %

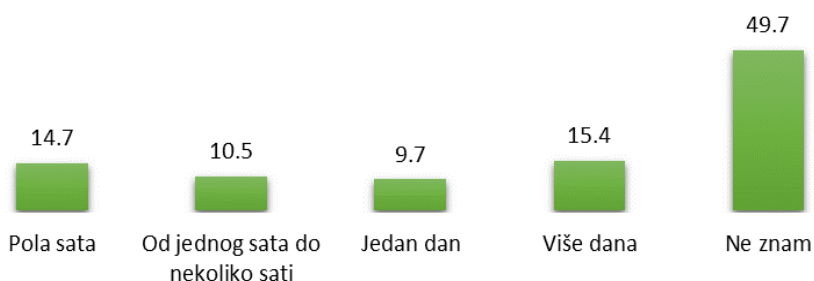
	4. Osnovne ili ranije	5. Osnovne	6. Osnovne	7. Osnovne	8. Osnovne	9. Osnovne	Prvi srednje	Drugi srednje	Treći srednje	Četvrti srednje	Ne znam, nisam čuo/la
Puše cigarete	6.9	3.0	8.1	11.3	17.0	21.1	16.0	2.9	1.5	.7	11.5
Piju	5.3	3.7	4.9	9.7	13.9	20.9	14.2	6.3	1.5	1	18.7
Puše marihuanu	1.1	.7	1.4	1.5	4.4	9.7	12.3	4.4	3.0	2.4	59.0
Lijekovi za smirenje	1.7	.9	1.9	2.3	3.3	4.7	6.1	1.9	2.1	1.4	73.8
Heroin	.9	.4	.6	.7	1.7	2.7	3.6	1.7	.9	1.8	84.9
Trodon	.7	.4	.4	.4	1.0	1.7	2.2	.9	1.0	1.0	90.1
Ekstazi	.7	.1	.5	.4	1.2	2.5	4.3	1.3	1.5	1.8	85.7
Kokain	1.0	.5	.4	.9	1.0	3.0	4.0	1.5	2.1	.9	84.5
Inhalansi	1.1	.2	.3	.3	1.2	1.6	2.2	.6	1.2	1.1	90.3
Amfetamin	.6	.2	.4	.5	1.3	1.6	2.5	1.1	.9	1.3	89.6
Efedrin	.8	.2	.4	.3	1.1	1.6	2.4	.4	.6	.7	91.4
Idu u kladionicu	5.8	4.7	6.6	11.5	12.7	14.1	9.6	2.8	2.0	2.2	28.0
Kartanje i kladenje	3.8	2.4	2.3	5.6	7.1	8.0	8.7	2.3	2.4	1.5	55.9
Kockanje na internetu	3.3	1.8	3.2	3.7	6.0	7.1	9.3	3.1	2.1	2.4	58.1

3.1. Psihoaktivne supstance

Sljedeći aspekt koji je bio u fokusu istraživanja jeste dostupnost psihoaktivnih supstanci. Prvo pitanje koje je kao indikacija dostupnosti korišćeno u istraživanju, ticalo se procjene potrebnog

vremena da se dođe do droge (Grafikon 6). Preko 25% učenika iznosi stav da je do droge, ukoliko se želi doći, potrebno od pola do nekoliko sati, što je indikacija visokog stepena dostupnosti. U Tabeli 9 dat je prikaz dostupnosti droge u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region. Podaci, ponovo, ukazuju da srednjoškolci, i oni koji žive u centralnom regionu, mogu mnogo brže doći do droge u odnosu na referentne grupe u istoj kategoriji.

Grafikon 6 Percepcija dostupnosti psihoaktivnih supstanci (koliko vremena je potrebno da se dođe do droge) %

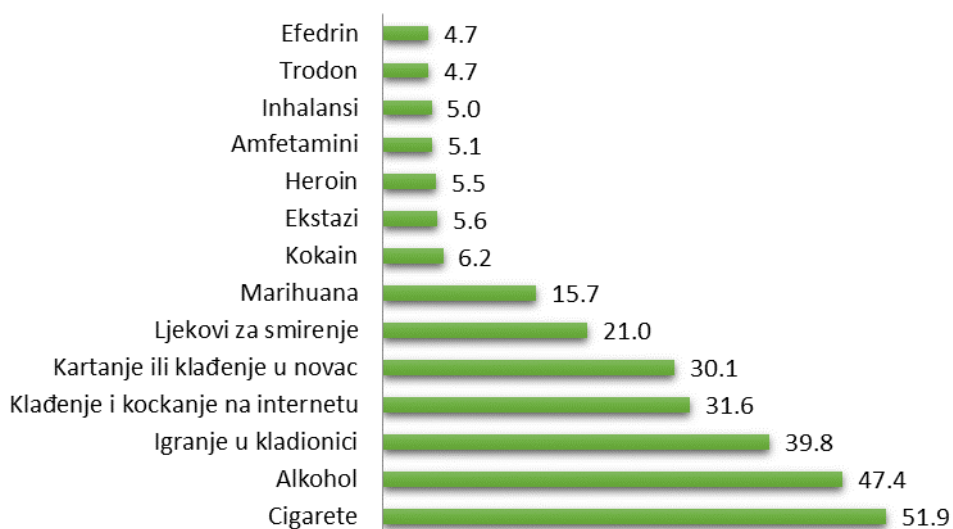

Tabela 9 Percepcija dostupnosti psihoaktivnih supstanci (koliko vremena je potrebno da se dođe do droge) u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Pola sata	5.3%	19.6%	15.4%	15.0%	8.2%	17.3%	17.5%
Nekoliko sati	6.7%	12.5%	11.8%	10.1%	5.8%	13.7%	9.5%
Jedan dan	6.4%	11.4%	9.6%	9.9%	7.2%	12.3%	7.1%
Više dana	22.2%	11.9%	15.6%	13.8%	16.4%	15.9%	12.8%
Ne znam	59.4%	44.7%	47.6%	51.1%	62.5%	40.7%	53.1%

Drugi indikator dostupnosti ogledao se u procjeni ispitanika o tome koliko je lako doći do svake od navedenih supstanci (Grafikon 7). Podaci ukazuju da su cigarete, alkohol i sve vrste kockanja veoma dostupne.

Grafikon 7 Percepcija dostupnosti (veoma je lako doći do navedenog) %

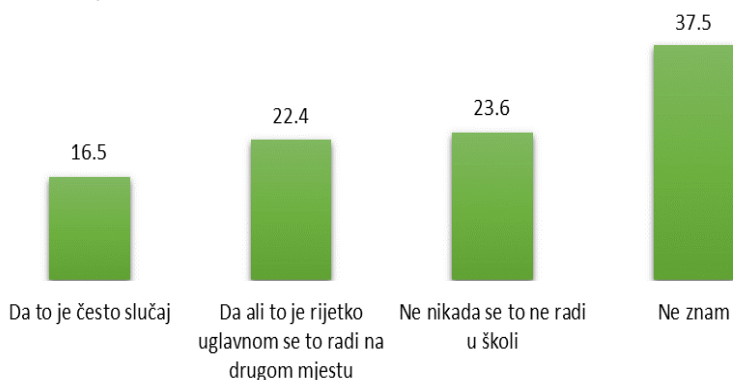
U Tabeli 10 priloženi su referentni podaci o dostupnosti u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region. U pogledu ovog indikatora, po procjeni učenika, veći je stepen dostupnosti lakih droga na primorju u odnosu na centralni region, dok je na sjeveru dostupnost izražena u manjem stepenu.

Tabela 10 Percepcija dostupnosti (veoma je lako doći do navedenog u odnosu na tip škole, pol/rod i region) %

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Cigarete	32.5%	62.0%	53.0%	52.1%	45.4%	51.8%	61.1%
Alkohol	26.3%	58.4%	48.9%	47.3%	42.3%	47.0%	55.5%
Marihuana	3.8%	21.9%	15.0%	16.4%	11.3%	15.9%	21.3%
Ljekovi za smirenje	11.7%	25.8%	19.7%	22.5%	19.8%	21.8%	20.9%
Heroin	1.2%	7.8%	5.6%	5.7%	3.4%	6.5%	6.2%
Trodon	.9%	6.7%	4.9%	4.7%	1.7%	6.3%	5.2%
Ekstazi	1.5%	7.8%	6.0%	5.5%	2.7%	7.3%	5.7%
Kokain	1.2%	8.8%	6.8%	5.9%	3.4%	7.3%	7.6%
Inhalansi	1.5%	6.8%	5.1%	5.1%	2.0%	6.0%	6.6%
Amfetamini	1.2%	7.1%	4.5%	5.9%	1.7%	6.7%	6.2%
Efedrin	4.5%	4.9%	.9%	6.7%	2.7%	5.6%	5.2%
Igranje u kladionici	42.5%	38.7%	42.5%	38.7%	34.5%	42.5%	40.8%
Kartanje ili kladjenje u novac	17.8%	36.5%	30.6%	30.6%	23.2%	32.9%	33.2%
Kockanje na internetu	19.9%	37.7%	32.90%	31.0%	25.9%	32.5%	37.4%

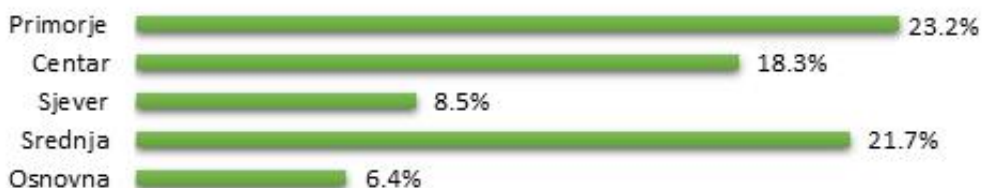
Kada je riječ o zloupotrebi psihoaktivnih supstanci, istraživano je u kojoj mjeri učenici upražnjavaju ove oblike ponašanja u samoj školi (Grafikon 8). Dobijeni podatak je zabrinjavajući s obzirom da preko 16% učenika tvrdi da se nedozvoljene supstance često konzumiraju u školi.

Grafikon 8 Percepcija dostupnosti (da li ima slučajeve korišćenja psihoaktivnih supstanci u školi) %

Podaci takođe pokazuju da više od petine srednjoškolaca prepoznaje učestaliju praksu korišćenja narkotika u školama, a taj procenat je viši na primorju u odnosu na druga dva regiona (Grafikon 9).

Grafikon 9 Percepcija učestalosti korišćenja psihoaktivnih supstanci u odnosu na tip škole/region %

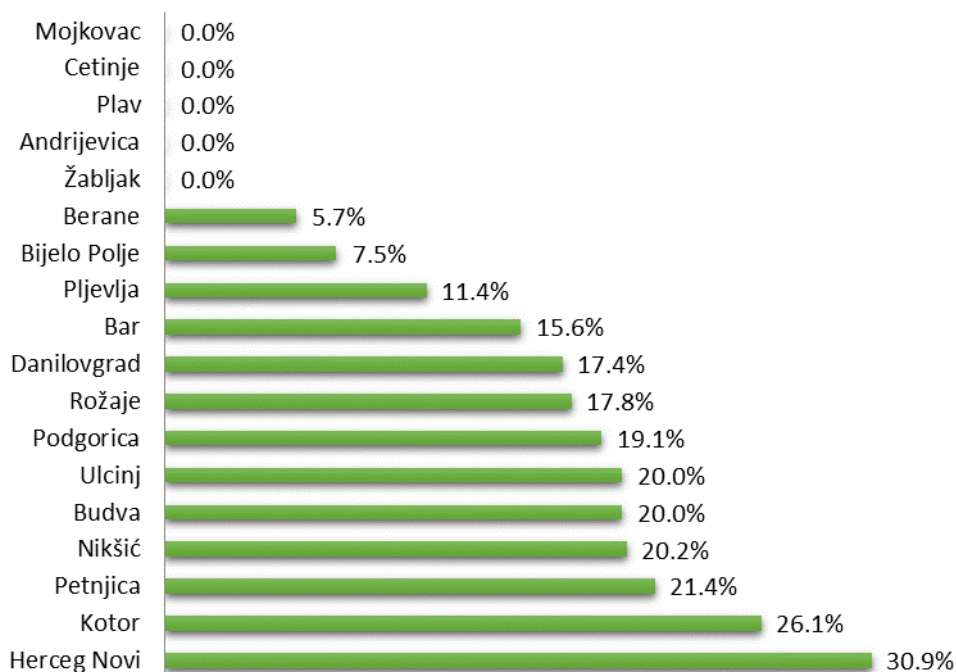

S obzirom na činjenicu da su izabrane škole u opštinama koje su razvrstane po regionima, a posebno s obzirom na senzitivnost

indikatora koji se tiče specifičnih škola, prikaz čestog korišćenja psihoaktivnih supstanci dat je po opštinama (Grafikon 10). Podaci ukazuju da su u ovom pogledu najugroženiji učenici u Herceg Novom i Kotoru.

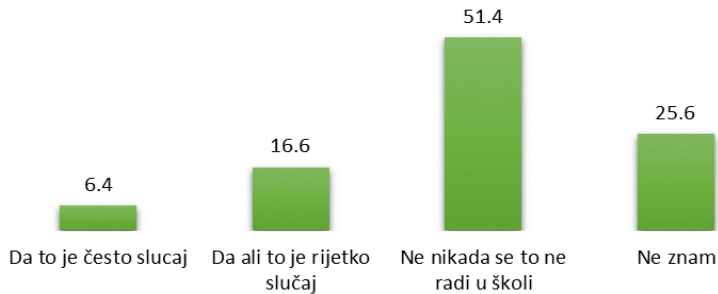
Grafikon 10 Percepcija učestalosti korišćenja psihoaktivnih supstanci u uzorkovanim opštinama %

3.2. Alkohol, duvan i kocka

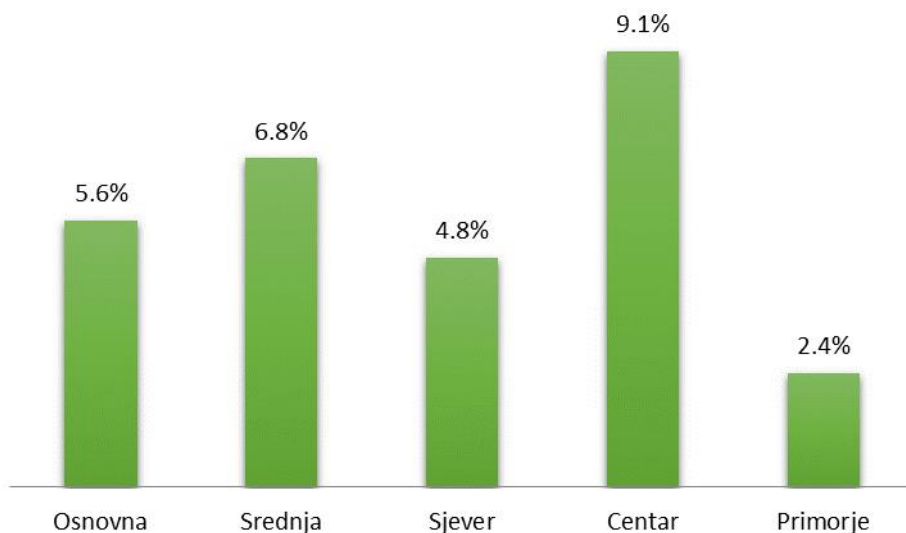
U Grafikonu 11 dat je prikaz procjene u kojoj mjeri učenici zapažaju slučajeve dolaska svojih vršnjaka u školu pod uticajem alkohola. Podatak je interesantan usljed činjenice da učenici rjeđe zapažaju slučajeve dolaska u školu pod dejstvom alkohola, nego što zapažaju korišćenje narkotika u školama.

Grafikon 11 Percepcija učestalosti dolaska učenika u školu pod dejstvom alkohola %

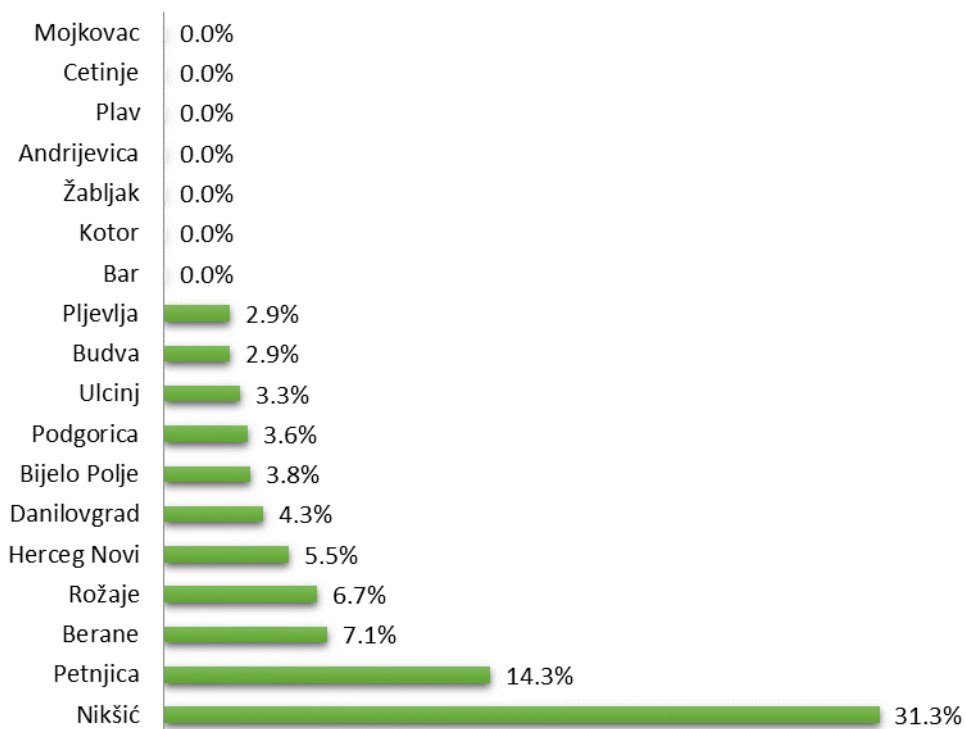
Rezultati prikazani u Grafikonu 12, ukazuju da, po ovom kriterijumu, centralni region prednjači u odnosu na ostala dva regiona.

Grafikon 12 Percepcija učestalosti dolaska učenika u školu pod dejstvom alkohola u odnosu na tip škole/region %

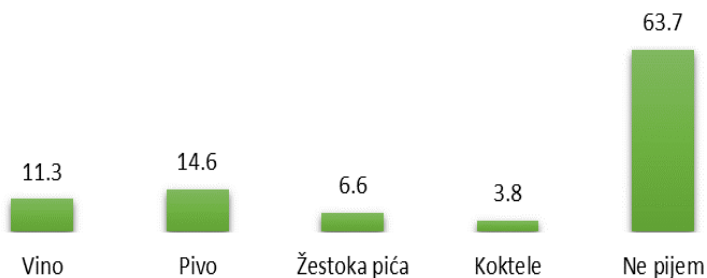
Konačno, podaci ukazuju da je Nikšić posebno kritična opština kada je riječ o upotrebi alkohola u školama. (Grafikon 13)

Grafikon 13 Učenici dolaze u školu pod uticajem alkohola u odnosu na opštinu

Dobijeni podaci su pokazali da se od različitih alkoholnih pića, među djecom u najvećem procentu konzumiraju pivo, vino i žestoka pića (Grafikon 14), te da djevojčice u većoj mjeri konzumiraju vino dok dječaci u najvećem procentu konzumiraju pivo.

Grafikon 14 Vrsta alkohola koja se najčešće konzumira %

Razlike postoje i u odnosu na regiju u kojoj učenici žive, te se u centralnom regionu više pije pivo, na primorju vino, a na sjeveru žestoka pića. Iako dobijeni podaci ukazuju na rasprostranjenost pojave konzumiranja alkohola među učenicima, ipak možemo zaključiti da učenici u najvećem procentu ne konzumiraju ni jednu vrstu alkohola (Tabela 11).

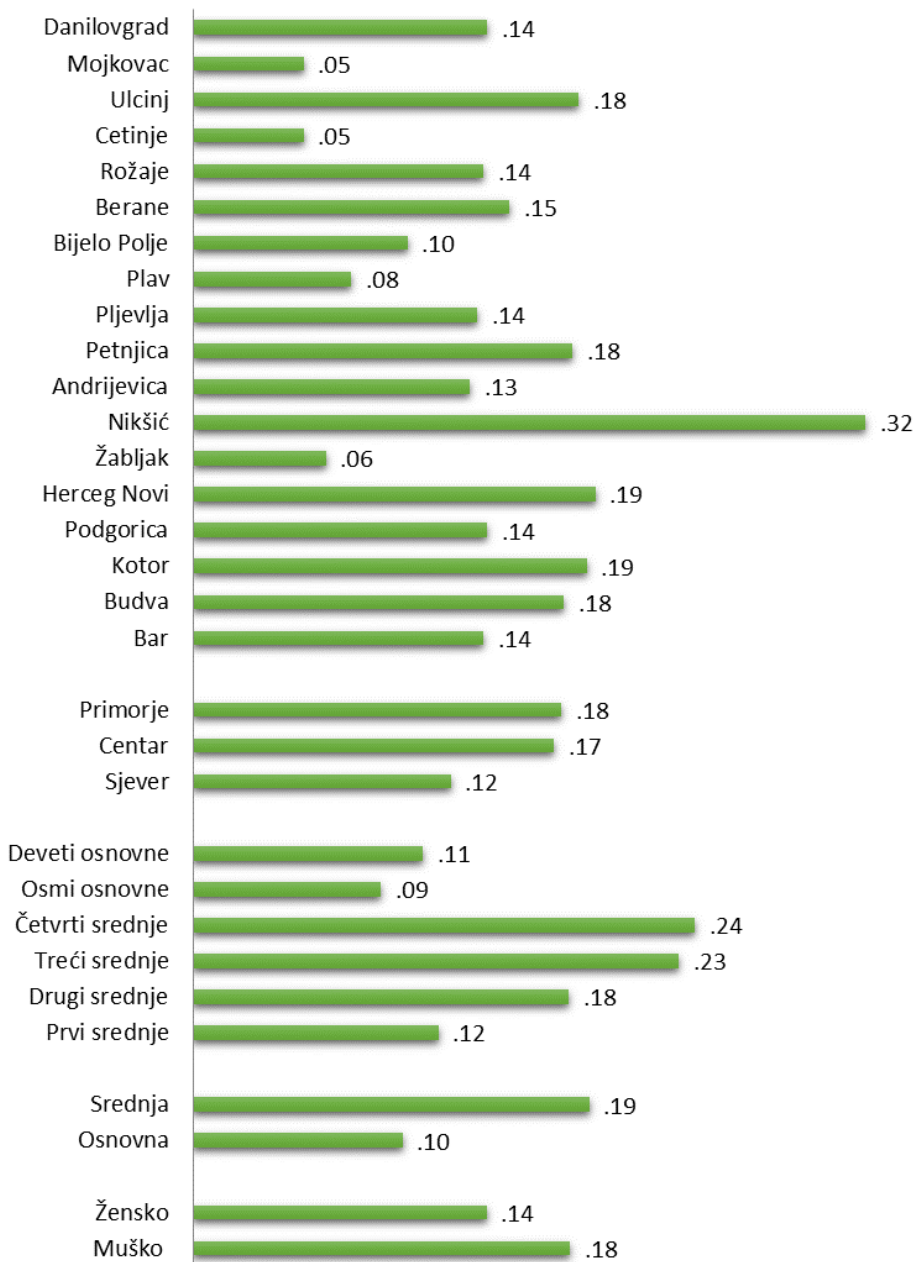
Tabela 11 Vrsta alkohola koja se najčešće konzumira u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region %

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Vino	6.4%	13.8%	7.9%	14.8%	7.5%	10.5%	18.5%
Pivo	6.1%	19.0%	22.2%	7.5%	14.7%	15.1%	13.3%
Žestoka pića	1.5%	9.3%	8.5%	4.3%	7.8%	5.6%	7.1%
Koktele	2.9%	4.3%	3.8%	3.7%	.7%	5.8%	3.3%
Ne pijem	83.0%	53.6%	57.5%	69.8%	69.3%	62.9%	57.8%

U cilju ispitivanja veza i odnosa neželjnog ponašanja s obzirom na neke socijalne, vrijednosne i druge aspekte načina života mladih, formirana su tri sintetička skora neželjnih ponašanja (ovi sintetički skorovi, zapravo, predstavljaju sumiranje numeričkih vrijednosti po ajtemima/indikatorima, s obzirom na različite tipove (dimenzije) neželjenih ponašanja): Prvi skor je označen kao **korišćenje lakih droga**, i ovaj skor objedinjuje konzumiranje cigareta, alkohola i marihuane; drugi skor je označen kao **zloupotreba teških supstanci** i predstavlja sumarizaciju vrijednosti na svim ajtemima koji se tiču uzimanja ostalih psihoaktivnih supstanci koje su teže po svojoj prirodi, i koje su zabranjene za opštu upotrebu; treći skor je označen kao **kockanje** i tiče se sumiranja tri ajtema koji mjere učestalost posjećivanja kladionica, igranje na sreću i klađenje na internetu.

Radi lakoće interpretacije, svi skorovi su optimizovani od 0 do 1, pri čemu, 0 označava najniži stepen neželjenog ponašanja, a 1 najviši stepen. U Grafikonu 15 dat je prikaz učestalosti korišćenja lakih droga na osnovu formiranog skora po svim ključnim karakteristikama uzorka. Mjerene vrijednosti ukazuju na trendove koji su notifikovani u dosadašnjoj analizi. Lake droge više koriste učenici nego učenice, značajno je veći stepen korišćenja u srednjim u odnosu na osnovne škole, što je viši razred, to je veći i stepen korišćenja lakih droga, primorje i centralni region prednjače u odnosu na sjever, dok je po opštinama situacija najlošija u Nikšiću, a najbolja u Mojkovcu, Cetinju i Žabljaku.

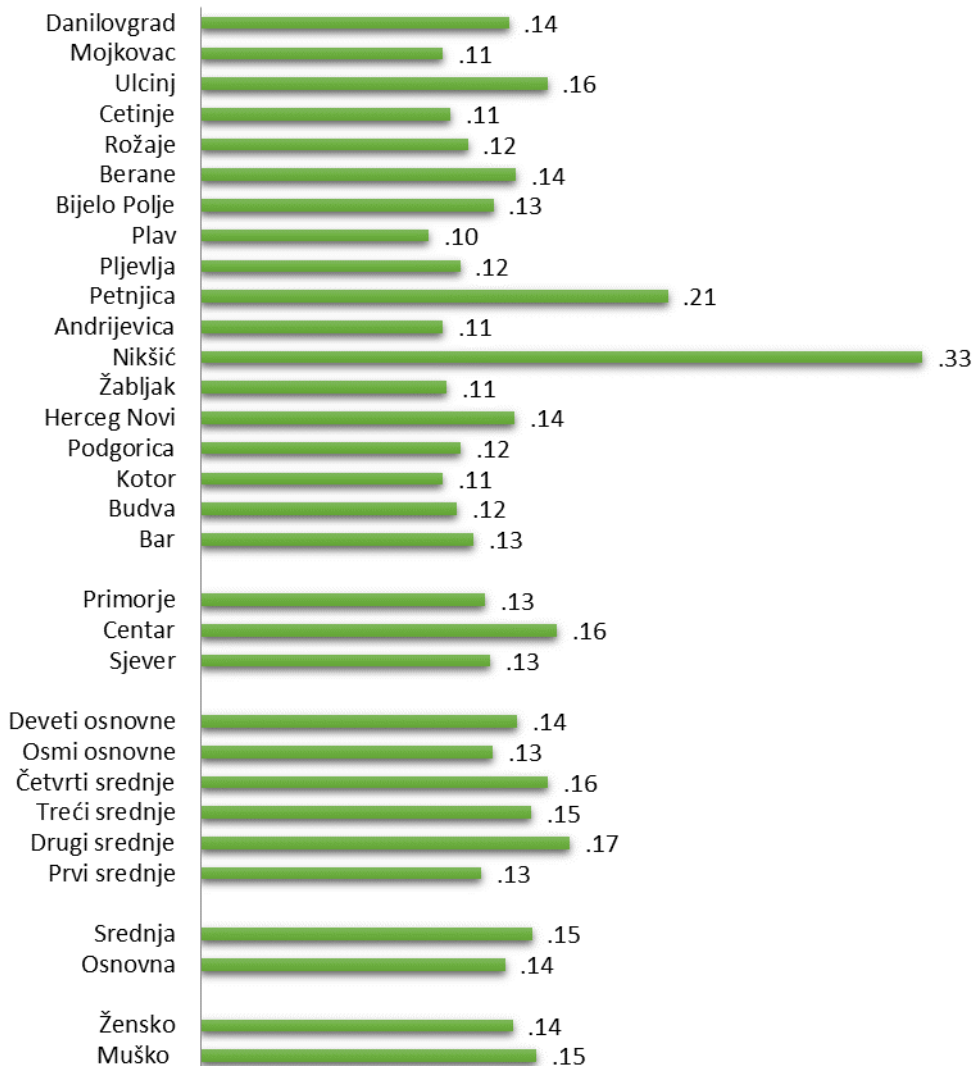
Grafikon 15 Distribucija skora korišćenja lakih droga

Podaci ukazuju da je razlika između učenika i učenica, kada je riječ o korišćenju teških droga, zanemarljiva, a interesantno je da su i

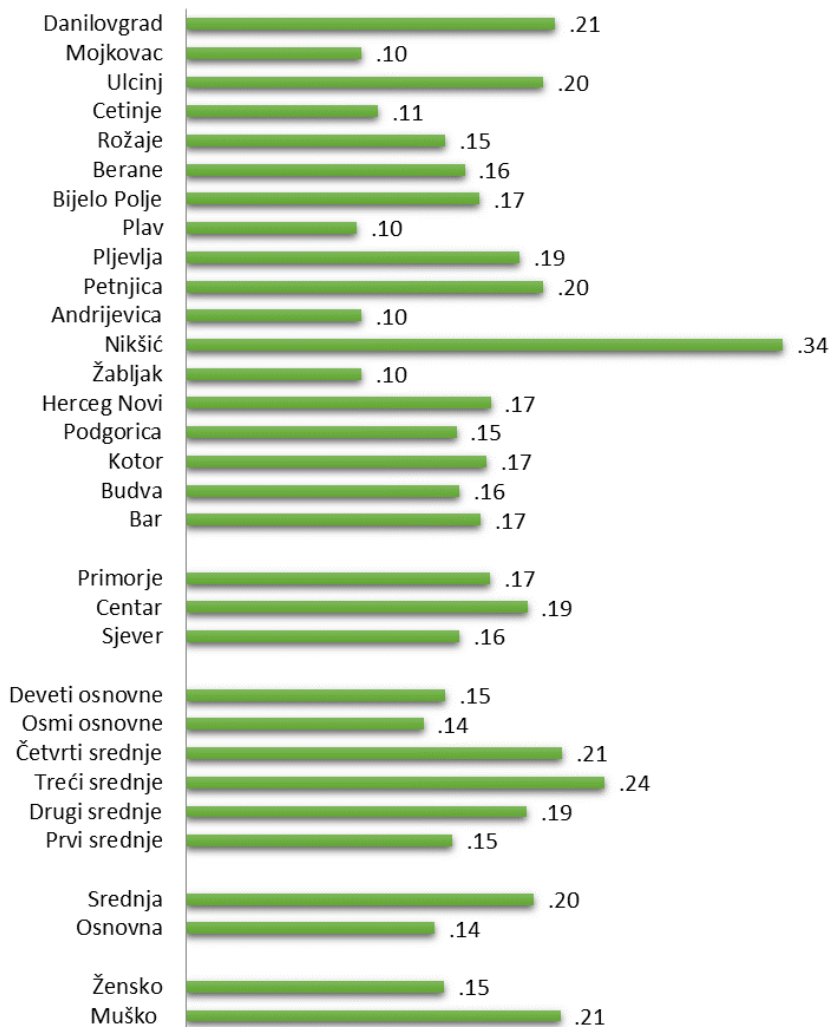
razlike između osnovne i srednje škole, te između razreda veoma male. U centralnom regionu učenici koriste teške droge nešto češće nego u ostala dva regiona, dok je, ponovo, najupečatljiviji podatak značajno veći stepen zloupotrebe teških droga u Nikšiću u odnosu na ostale opštine (Grafikonu 16).

Grafikon 16 Distribucija skora korišćenja teških droga

Kada je u pitanju kockanje kao vid neprihvatljivog ponašanja, može se primijetiti da su učenici aktivniji u odnosu na učenice, kao i da procenat konzumiranja igara na sreću raste u zavisnosti od godina starosti, odnosno školskog razreda koje učenik/ca pohađa. Na osnovu dobijenih podataka primjećuje se da je u centralnom regionu kockanje učenika nešto učestalije u odnosu na ostala dva regiona (Grafikon 17).

Grafikon 17 Distribucija skora kockanja

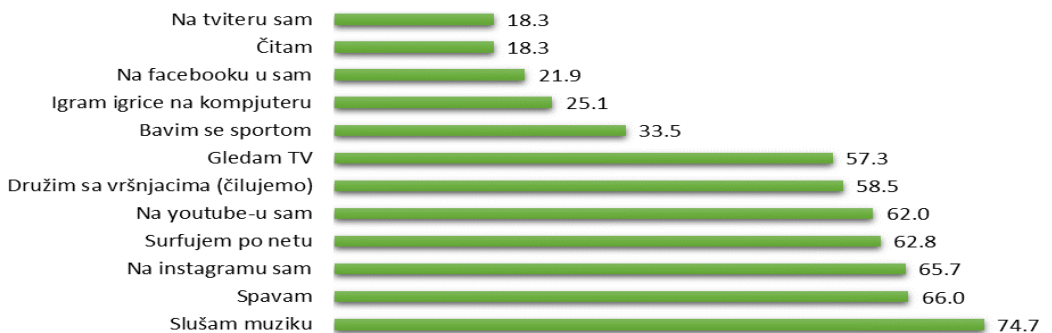

Rezultati ukazuju i da je visok stepen povezanosti tri oblika neželjenog ponašanja – što je viši skor korišćenja lakih droga, to je viši i na ostala dva – alkohol i kockanje.

3.3. Korišćenje slobodnog vremena učenika

U okviru istraživanja, uključeni su neki potencijalno značajni korelati, koji inače predstavljaju faktore rizika za neželjeno ponašanje. Najprije, analizirani su načini na koje mladi provode svoje slobodno vrijeme. Upravo je kreativno trošenje slobodnog vremena jedan od preventivnih faktora koji umanjuju rizik od bilo koje vrste neželjenog-devijantnog ponašanja mladih. U istraživanju je najprije ispitana učestalost uobičajenih načina trošenja vremena učenika (Grafikon 18).

Grafikon 18 Način korišćenja slobodnog vremena (redovno - svaki dan) %

U Tabeli 12 dat je prikaz svakodnevnog korišćenja slobodnog vremena u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region.

Tabela 12 Način korišćenja slobodnog vremena u odnosu na tip škole, pol/rod i region

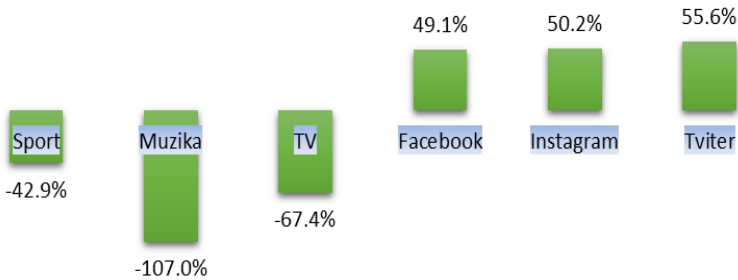
	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Čitam	13.1%	22.1%	15.1%	20.0%	32.6%	12.9%	13.8%
Bavim se sportom	39.3%	32.0%	44.7%	24.8%	34.9%	29.9%	45.4%
Družim sa vršnjacima	59.9%	60.8%	59.7%	61.9%	63.4%	58.4%	61.4%
Slušam muziku	75.9%	77.0%	73.0%	81.9%	70.9%	75.2%	88.4%
Gledam TV	62.4%	57.3%	58.2%	60.7%	62.5%	54.5%	65.2%
Spavam	68.4%	67.8%	66.6%	71.0%	64.4%	65.0%	80.8%
Igrice na kompjuteru	25.3%	26.4%	36.3%	16.7%	26.4%	23.6%	31.4%
Surfujem po netu	60.6%	67.7%	62.3%	69.0%	58.5%	63.3%	79.9%
Na facebooku u sam	12.2%	28.3%	27.9%	17.0%	27.2%	20.5%	21.5%
Na instagramu sam	63.3%	70.2%	64.9%	72.5%	64.6%	63.6%	82.8%
Na tviteru sam	12.9%	22.2%	17.3%	19.1%	18.8%	17.9%	21.8%
Na youtube-u sam	66.5%	68.0%	68.0%	68.4%	65.5%	65.7%	75.1%

U cilju utvrđivanja potencijalne povezanosti između načina korišćenja slobodnog vremena i nepoželjnih ponašanja, računata je logaritamska vjerovatnoća na bazi binomijalne regresione analize 'stepwise' procedurom na osnovu 'WALD' kriterijuma, u cilju da se utvrdi koji načini korišćenja slobodnog vremena potencijalno doprinose nepoželjnim ponašanjima, a koji su protetkivnog karaktera. Najprije je ova analiza realizovana u odnosu na korišćenje lakih droga (Grafikon 19). Podaci ukazuju da su tri ključna protektivna i tri rizična načina korišćenja slobodnog vremena za upotrebu lakih droga. Protetkivni faktori su bavljenje sportom, gledanje TV-a i naročito slušanje muzike.¹⁰ Dakle, učenici koji na ovaj način koriste slobodno vrijeme, pod manjim su rizikom da koriste lake droge. Sa druge strane, učenici koji su na facebooku imaju gotovo 50% više šansi da koriste lake droge, od onih koji ne provode vrijeme na ovoj društvenoj mreži, a isto važi i za instagram. Kada je o tviteru riječ, korišćenje ove društvene mreže u još većoj mjeri povećava vjerovatnoću korišćenja lakih droga,

¹⁰ Uistinu, ovi indikatori se mogu zajedno uzeti kao mjera da djeca provode vrijeme kući, što smanjuje vjerovatnoću nepoželjnog ponašanja

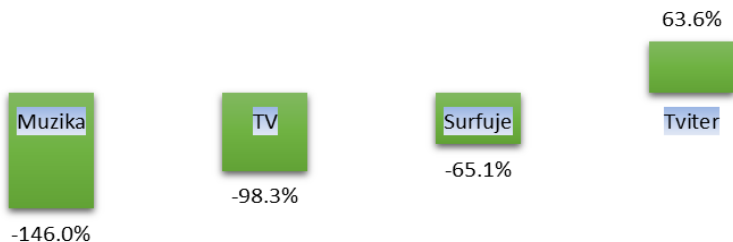
tačnije, oni koji koriste ovu mrežu za razliku od onih koji je ne koriste, imaju preko 55% više šansi da koriste lake droge.

Grafikon 19 Način korišćenja slobodnog radnog vremena i korišćenje lakih droga

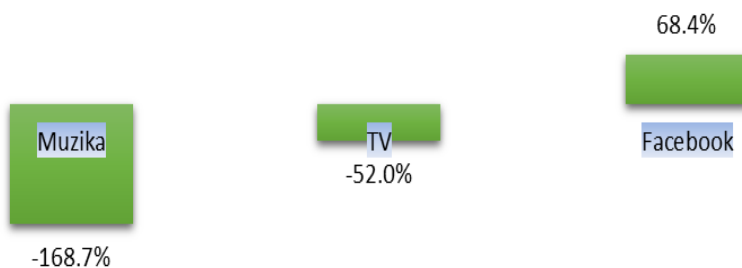
Kada je riječ o odnosu korišćenja slobodnog vremena i zloupotrebe teških droga (Grafikon 20) proizilazi da je slušanje muzike u slobodno vrijeme najprotektivniji faktor, ali takođe, da i surfovanje netom, te gledanje TV-a u slobodno vrijeme značajno smanjuje vjerovatnoću korišćenja teških droga. Sa druge strane, jedini način korišćenja slobodnog vremena koji povećava vjerovatnoću korišćenja teških droga je korišćenje tvitera, tačnije, za one koji koriste tviter vjerovatnoća da će uzimati teške droge raste za 63.6%.

Grafikon 20 Način korišćenja slobodnog radnog vremena i korišćenje teških droga

Konačno, analizirana je i povezanost slobodnog vremena i kockanja učenika (Grafikon 21). Identifikovana su samo tri načina korišćenja slobodnog vremena koji su potencijalno povezani sa kockanjem. Slušanje muzike u slobodno vrijeme značajno umanjuje vjerovatnoću od kockanja, a takođe, i gledanje TV-a smanjuje vjerovatnoću za 52%. Sa druge strane, korišćenje facebooka povećava vjerovatnoću kockanja za 68.4%.

Grafikon 21 Način korišćenja slobodnog radnog vremena i kockanje

Dakle, kada je riječ o korišćenju slobodnog vremena i nepoželjnim ponašanjima, najprije, podaci ukazuju da gledanje TV-a u slobodno vrijeme, a naročito slušanje muzike, predstavljaju protektivne faktore neželjenih ponašanja. Ovi načini korišćenja slobodnog vremena, međutim, mogu da ukazuju na činjenicu da učenici provode vrijeme kući, što je sigurno faktor koji umanjuje vjerovatnoću nepoželjnih ponašanja. Osim toga, i bavljenje sportom smanjuje vjerovatnoću korišćenja lakih droga, a što je očekivani rezultat. Sa druge strane, korišćenje društvenih mreža u slobodno vrijeme, a naročito facebooka i tviter-a, povećava vjerovatnoću da vršnjaci upražnjavaju jedan od tri oblika nepoželjnog ponašanja.

Istraživanjem je mjerena i povezanost izlazaka koji su sastavni dio socijalnog života učenika i nepoželjnih ponašanja. U Grafikonu 22 dat je prikaz učestalosti izlazaka u grad. Gotovo 30% njih izlazi

svakog dana ili dva do tri puta nedjeljno, dok 1/3 ispitane djece izlazi u grad samo vikendom.

Grafikon 22 Pregled učestalosti izlazaka u grad %

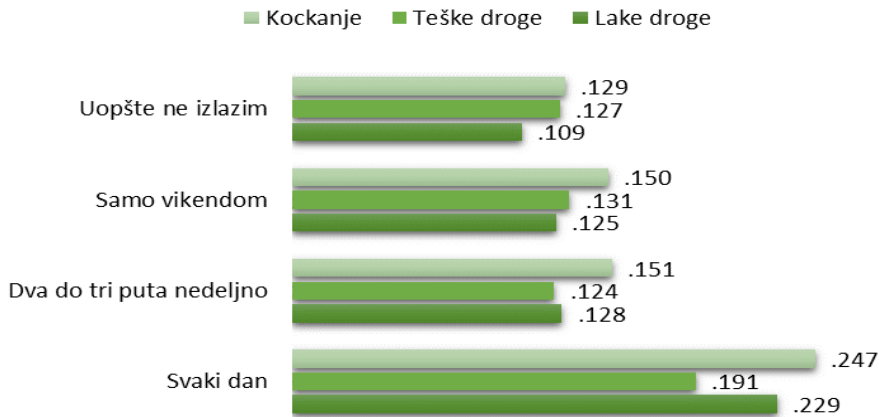

Podaci, takođe, ukazuju (Tabela 13) da su razlike između osnovne i srednje škole u ovom pogledu veoma male, te da učenici izlaze češće nego učenice. Takođe, podaci pokazuju da učenici u sjevernom i centralnom regionu češće izlaze u grad u odnosu na one koji žive na primorju. Podaci, takođe, upućuju da oni koji češće izlaze u grad u većoj mjeri koriste i lake i teške droge, te se u većoj mjeri kockaju u odnosu na one koji rjeđe izlaze u grad (Grafikon 23). Treba, međutim, napomenuti da su razlike između onih koji uopšte ne izlaze i onih koji izlaze rijetko jako male. Drugim riječima, pod rizikom su samo oni koji svakodnevno izlaze u grad.

Tabela 13 Pregled učestalosti izlazaka u grad u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region

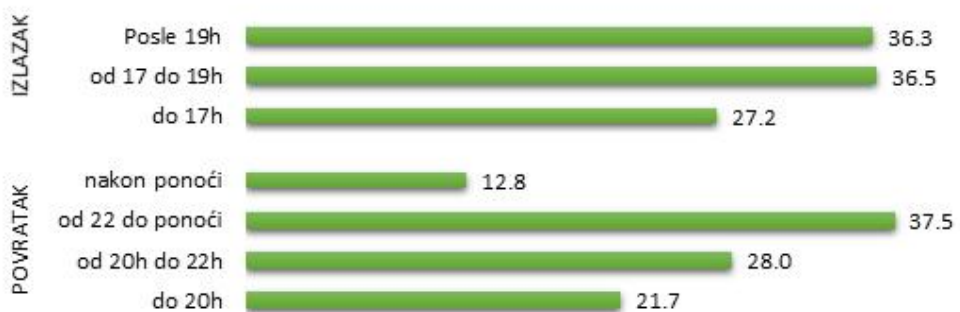
	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Svaki dan	28.7%	29.6%	34.6%	24.5%	32.1%	30.4%	22.7%
Samo vikendom	37.4%	31.0%	29.5%	37.3%	26.6%	34.9%	38.4%
Dva do tri puta nedjeljno	28.4%	27.8%	26.7%	29.6%	28.7%	27.8%	27.5%
Uopšte ne izlazim	4.7%	7.1%	5.8%	6.5%	9.9%	4.8%	4.7%
Bez odgovora	.9%	4.4%	3.4%	2.0%	2.7%	2.0%	6.6%

Grafikon 23 Pregled učestalosti izlaska u grad i upražnjavanje nepoželjnih ponašanja

Grafikonu 24 pokazuje u koje vrijeme učenici izlaze, te u koje vrijeme se vraćaju kući. Najveći broj učenika izlazi od 5 do 7 popodne, te poslije 19 h, dok se najveći broj vraća između 22h i ponoći.

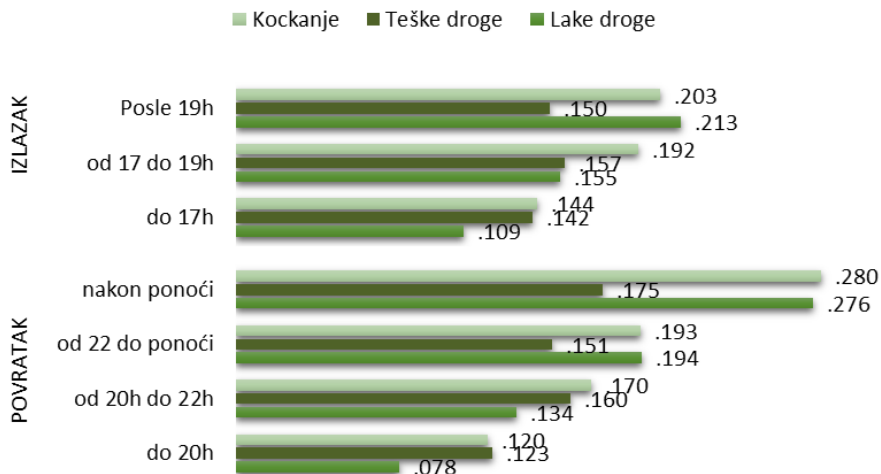
Grafikon 24 Uobičajeno vrijeme izlaska i povratka iz grada za sve učenike %

Uporednom analizom dobijenih podataka se može primijetiti da djeca što kasnije izlaze, te što se kasnije vraćaju iz grada, u većoj mjeri upražnjavaju nepoželjna ponašanja (Grafikon 25). Razlike su, međutim, u ovom pogledu značajno izraženije kada je riječ o

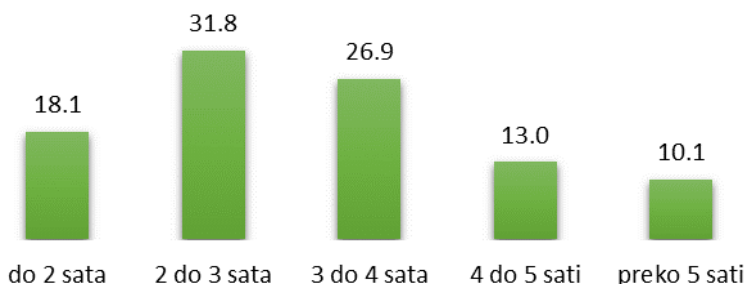
upotrebi lakih droga i kockanju, nego kada je riječ o upotrebi teških droga.

Grafikon 25 Vrijeme izlaska i povratka iz grada i skor nepoželjnih ponašanja

Istraživanjem su dobijeni podaci od učenika o vremenu izlaska i vremenu povratka kući, te je kalkulirana procjena vremenskog trajanja izlaska (Grafikon 26). Podaci ukazuju da učenici najčešće u izlasku provode od dva do četiri sata, ali treba imati u vidu da više od 10% učenika u izlasku provodi više od pet sati.

Grafikon 26 Uobičajeno vrijeme trajanja izlaska u grad %

Trajanje izlaska u grad se razlikuje s obzirom na ključne karakteristike učenika (Tabela 14). Oni koji idu u srednju školu više vremena provode u izlasku u odnosu na osnovce, te učenici

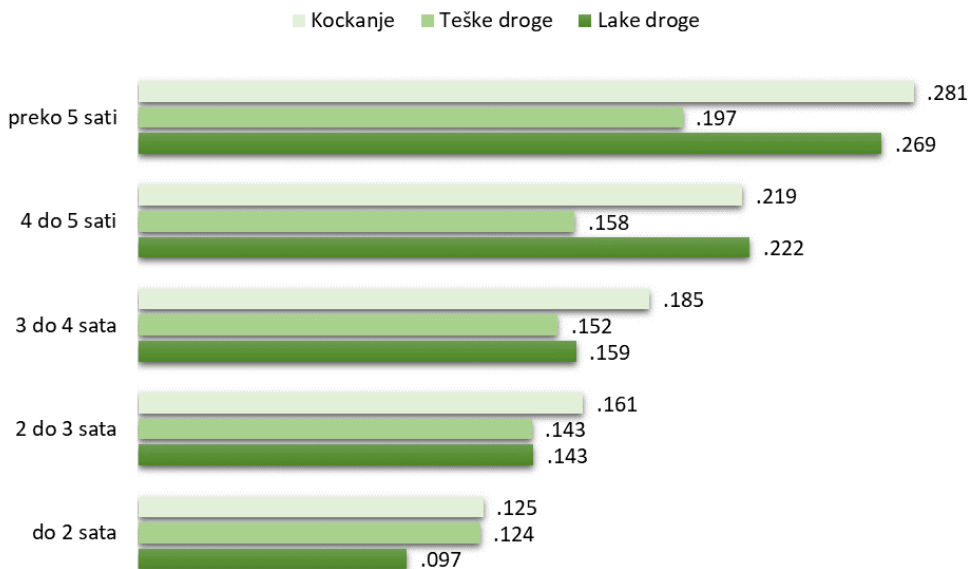
provode u izlasku više vremena od učenica. Kada je riječ o regionu, učenici na sjeveru manje vremena provode u izlasku u odnosu na svoje vršnjake koji žive u centralnom regionu i na primorju.

Tabela 14 Uobičajeno vrijeme trajanja izlaska u grad u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
do 2 sata	27.2%	12.6%	14.9%	20.9%	33.2%	14.8%	9.3%
2 do 3 sata	37.0%	28.7%	28.8%	34.7%	31.7%	29.2%	38.5%
3 do 4 sata	19.6%	31.4%	26.7%	26.9%	21.0%	28.5%	29.7%
4 do 5 sati	6.6%	16.8%	17.0%	9.4%	7.3%	15.9%	12.1%
preko 5 sati	9.5%	10.5%	12.6%	8.0%	6.8%	11.5%	10.4%

Kada je riječ o trajanju izlaska u grad, ključni je podatak da što više vremena učenici provode u gradu, to više upražnjavaju nepoželjna ponašanja (Grafikon 27).

Grafikon 27 Vrijeme trajanja izlaska u grad i skorovi nepoželjnih ponašanja

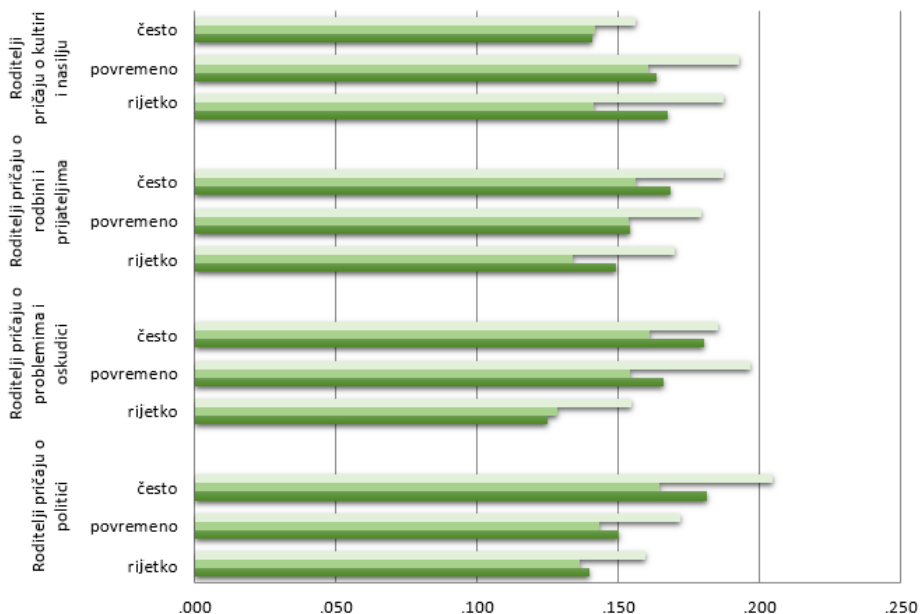

3.4. Roditelji i socijalna sredina

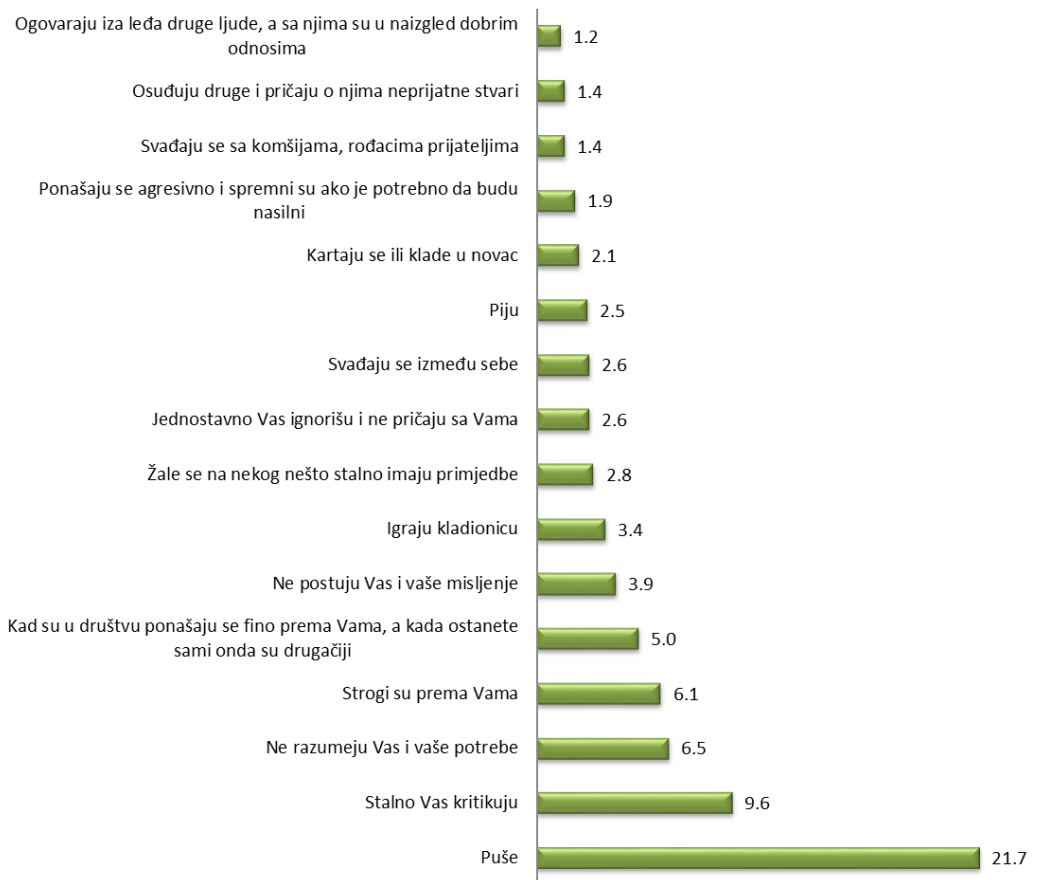
Sva dosadašnja istraživanja, kao i relevantne teorije jasno ukazuju da neposredna socijalna sredina, posebno roditeljska porodica kao faktor primarne socijalizacije, utiču na formiranje ličnosti i stavova kod djece, uključujući i uticaj na njihova nepoželjna ponašanja. U okviru ovog dijela istraživanja analizirane su teme o kojima roditelji u porodičom okruženju najčešće razgovaraju kako bi se utvrdilo da li i na koji način teme koje su najčešće prisutne u roditeljskoj komunikaciji utiču na nepoželjna ponašanja učenika. Na osnovu faktorske analize, teme su klasifikovane u četiri kategorije i to: razgovor o politici, razgovor o problemima i oskudici, razgovor o rodbini i prijateljima, te razgovor o kulturi i nasilju. Utvrđeno je da se djeca roditelja koji razgovaraju o kulturi i nasilju u društvu u manjoj mjeri nepoželjno ponašaju u odnosu na roditelje koji često razgovaraju o drugim temama (Grafikon 28).

Grafikon 28 Teme o kojima roditelji pričaju i nepoželjna ponašanja učenika

U Grafikonu 29 date su numeričke procentualne vrijednosti negativnih ponašanja roditelja koje su učenici prijavili. Učestalost svakog od ovih oblika ponašanja mjerena je četvorostepenom ordinalnom ljestvicom Likertovog tipa.

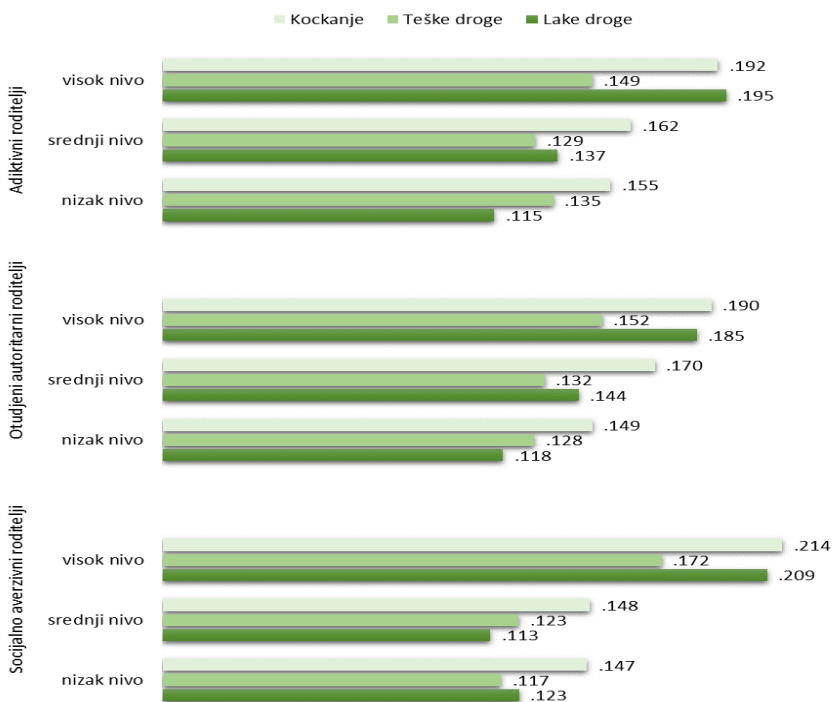
Grafikon 29 Percepcija negativnih ponašanja roditelja - veoma često %

Analizirajući potencijalne uzroke neprihvatljivih ponašanja učenika koji su učestvovali u istraživanju, detaljno je razmotren uticaj roditelja na određena ponašanja kod djece. U odnosu na dobijene odgovore djece, roditelji su klasifikovani u tri kategorije: **socijalno averzivni roditelj** (roditelj koji se negativno odnosi prema socijalnom okruženju), **otuđeni autoritarni roditelj** (roditelj koji ne obraća pažnju i ne uvažava mišljenje svoje dece) i **adiktivni**

roditelj (roditelj koji koristi psihoaktivne supstance). Podaci ukazuju da sva tri tipa roditelja potencijalno jesu faktori nepoželjnog ponašanja djece. Komparativno, najveći faktor rizika za nepoželjna ponašanja djece jesu socijalno averzivni roditelji, dakle, roditelji koji ulaze u sukobe sa najbližom socijalnom sredinom, koji su dvolični, koji ogovaraju, stalno se žale na nešto i osuđuju svoju okolinu (Grafikon 30).

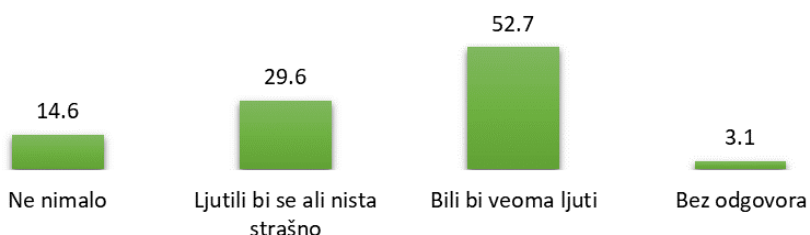
Grafikon 30 Tipovi roditelja i nepoželjna ponašanja učenika

Testiran je i efekat roditelja na nepoželjno ponašanje učenika. U Grafikonu 31 dat je prikaz reakcije roditelja na eventualno uzimanje alkohola od strane njihove djece. Najveći broj učenika kaže da bi njihovi roditelji bili veoma ljuti kada bi znali da piju. Međutim, blizu 15% učenika smatra da se roditelji nimalo ne bi ljutili, a 30% njih kažu da bi bilo ljutnije, ali ne naročito. Kada se uporede podaci potencijalne ljutnje roditelja u odnosu na ključne

karakteristike ispitanika, podaci ukazuju da je očekivana negativna reakcija roditelja od strane učenika izraženija kod osnovaca, što je sasvim razumljivo s obzirom na uzrast, dok bi se roditelji, po mišljenju đaka, u nešto većoj mjeri ljutili na djevojčice u odnosu na dječake.

Grafikon 31 Odnos roditelja prema nepoželjnim ponašanjima (Da li bi se tvoji roditelji ljutili kad bi znali da piješ?) %

Kada je riječ o regionu, podaci ukazuju da su roditelji na primorju tolerantniji na uzimanje alkohola u odnosu na roditelje u ostala dva regiona. (Tabela 15)

Tabela 15 Odnos roditelja prema nepoželjnim ponašanjima (Roditelji bi se ljutili kad bi saznali da im djeca piju) u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Ne, nimalo	4.4%	19.9%	14.5%	13.6%	14.3%	13.9%	16.6%
Ljutili bi se, ali ništa strasno	21.3%	33.9%	32.5%	26.4%	28.7%	28.4%	33.6%
Bili bi veoma ljuti	70.8%	43.3%	50.6%	56.0%	55.6%	53.4%	46.9%

Vršnjaci i vršnjačko ponašanje jesu jedan od važnih faktora socijalne sredine koji utiče na mlade u školskom uzrastu, pa su učenici pitani - koji su to ključni razlozi usljed kojih njihovi vršnjaci puše (Grafikon 32). Podaci ukazuju da isticanje (da bude važan) jeste ključni razlog.

Grafikon 32 Koji je glavni razlog zbog kojih tvoji drugari/ce počinju da puše? %

Takođe, učenici su pitani - koje su to osobine koje djeca treba da steknu kod kuće. Rezultati preferencija učenika u pogledu poželjnih osobina dati su u Grafikonu 33. Učenici su istakli četiri ključne osobine: lijepo vladanje, toleranciju, radne navike i odgovornost.

Grafikon 33 Poželjne osobine koje djeca treba da nauče kod kuće: %

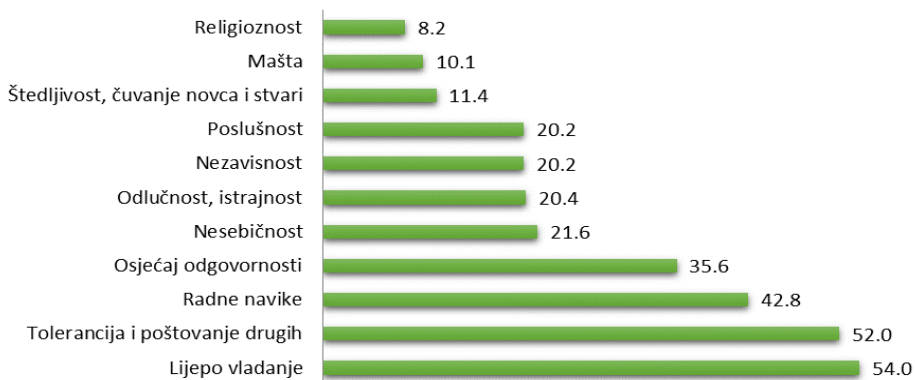

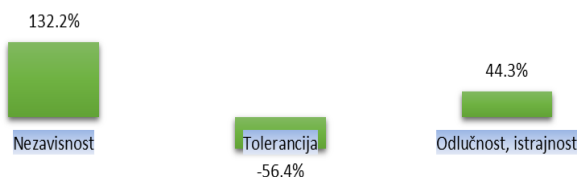
Tabela 16 pokazuje razlike u preferenciji poželjnih osobina s obzirom na ključne odlike učenika. U odnosu na regionalnu pripadnost, rezultati ukazuju da se na sjeveru u većoj mjeri insistira na poslušnosti i religioznosti u odnosu na ostala dva regiona.

Tabela 16 Poželjne osobine koje djeca treba da nauče kod kuće u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Lijepo vladanje	60.2%	50.8%	57.5%	52.9%	47.1%	57.9%	54.5%
Nezavisnost	14.0%	23.4%	19.7%	20.3%	14.3%	24.6%	18.0%
Radne navike	42.4%	43.0%	46.4%	40.0%	43.3%	39.7%	49.3%
Osjećaj odgovornosti	34.2%	36.3%	37.6%	33.9%	34.1%	34.9%	39.3%
Mašta	8.5%	10.9%	10.0%	9.3%	13.3%	8.7%	9.0%
Tolerancija i poštovanje drugih	60.8%	47.4%	46.2%	57.2%	50.5%	49.6%	59.7%
Štedljivost, čuvanje novca i stvari	10.8%	11.7%	10.7%	11.6%	11.9%	12.3%	8.5%
Odlučnost, istrajnost	18.1%	21.6%	19.9%	20.7%	19.5%	23.6%	14.2%
Religioznost	5.8%	9.4%	9.6%	5.7%	13.0%	7.7%	2.8%
Nesebičnost	20.2%	22.3%	16.5%	27.0%	23.5%	21.0%	20.4%
Poslušnost	25.4%	17.5%	22.0%	19.1%	26.3%	17.7%	17.5%

Jedan od ciljeva ove analize je, između ostalog, bio utvrđivanje da li i koje poželjne osobine koje ističu djeca mogu biti preduslovi nepoželjnih ponašanja. Podaci ukazuju da učenici koji insistiraju na odlučnosti/istrajnosti, a posebno oni koji insistiraju na nezavisnosti, su pod značajno većim rizikom da koriste lake droge. Sa druge strane, djeca koja smatraju da je tolerancija kao osobina ličnosti koju uče kod kuće veoma važna, imaju 56.4% manje vjerovatnoće da uzimaju lake droge (Grafikon 34).

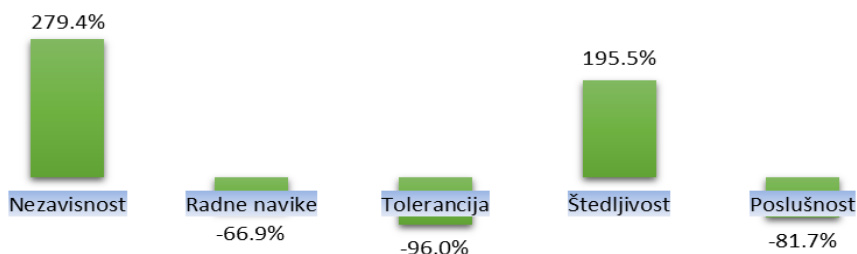
Grafikon 34 Poželjne osobine i korišćenje lakih droga

Kada je riječ o teškim drogama, identifikovana je nezavisnost kao ključna osobina na kojoj učenici insistiraju, a koja veoma povoljno potencijalno utiče na korišćenje teških droga. Osim nezavisnosti, podaci ukazuju i da insistiranje na štedljivosti potencijalno

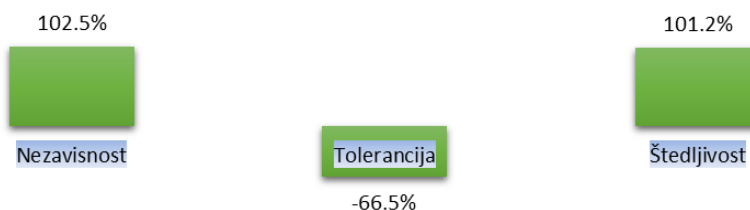
doprinosi konzumiranju teških droga. Sa druge strane, insistiranje na radnim navikama, poslušnosti i naročito toleranciji kao osobinama, značajno smanjuje vjerovatnoću zloupotrebe teških droga (Grafikon 35).

Grafikon 35 Poželjne osobine i korišćenje teških droga

Konačno, po istoj proceduri kalkulisana je vjerovatnoća kockarskog ponašanja u odnosu na poželjne osobine (Grafikon 36). Podaci ukazuju da su štedljivost i nezavisnost dvije osobine koje podstiču kockanje, dok je, tolerancija ključna protektivna osobina.

Grafikon 36 Poželjne osobine i kockanje %

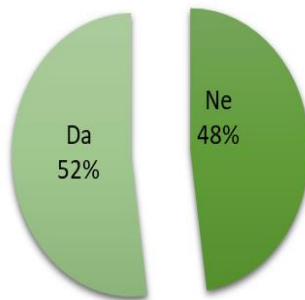

Ključna osobina koju djeca uče kod kuće, a koja štiti učenike od nepoželjnih ponašanja jeste tolerancija. Sa druge strane, ključna osobina koja podstiče nepoželjna ponašanja jeste nezavisnost. Važno je napomenuti da nezavisnost, po sebi, nije negativna osobina. Osim toga, na nezavisnosti kao osobini češće insistiraju stariji učenici, a godine su u korelaciji sa nepoželjnim ponašanjima.

3.5. Uticaj preventivnih aktivnosti

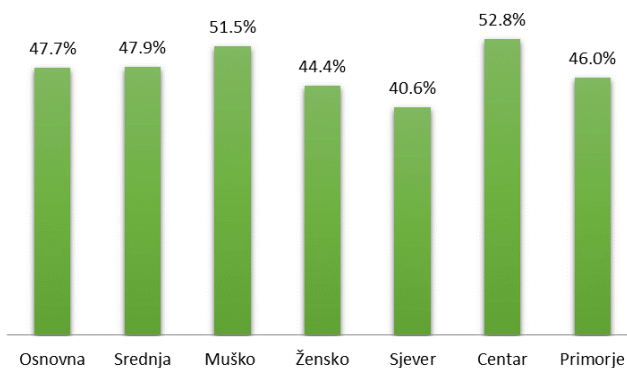
Imajući u vidu važnost adekvatne i pravovremene edukacije učenika u cilju preveniranja nepoželjnih ponašanja djece, u okviru ovog istraživanja analiziran je efekat pohađanja edukativnih radionica na nepoželjna ponašanja. U Grafikonu 37 prikazana je distribucija onih koji su pohađali radionice i onih koji to nisu činili, a podatak ukazuje da je više od polovine učenika pohađalo neku edukaciju koja je za temu imala zloupotrebu psihoaktivnih supstanci.

Grafikon 37 Prikaz učenika koji su pohađali edukativne radionice %

Učenici iz centralnog regiona učestvuju u edukacijama češće od onih koji žive na primorju, dok učenici na sjeveru značajno manje imaju iskustvo edukacija (Grafikon 38).

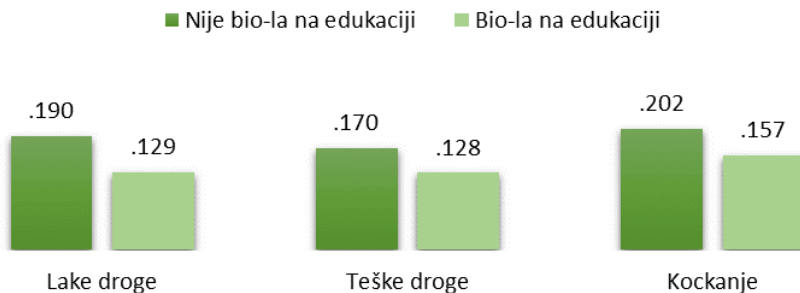
Grafikon 38 Prikaz učenika koji su pohađali edukativne radionice u odnosu na tip škole, pol/rod i region

Ključni podatak, međutim, kada je o edukacijama riječ, jeste nalaz da oni koji su bili na edukacijama u značajno manjoj mjeri upražnjavaju nepoželjna ponašanja u odnosu na one koji nisu pohađali edukacije (Grafikon 39). Dakle, edukacije i radionice sa učenicima se mogu smatrati veoma efektivnim mehanizmom prevencije nepoželjnih ponašanja.

Grafikon 39 Prikaz odnosa pohađanja edukacija i nepoželjna ponašanja

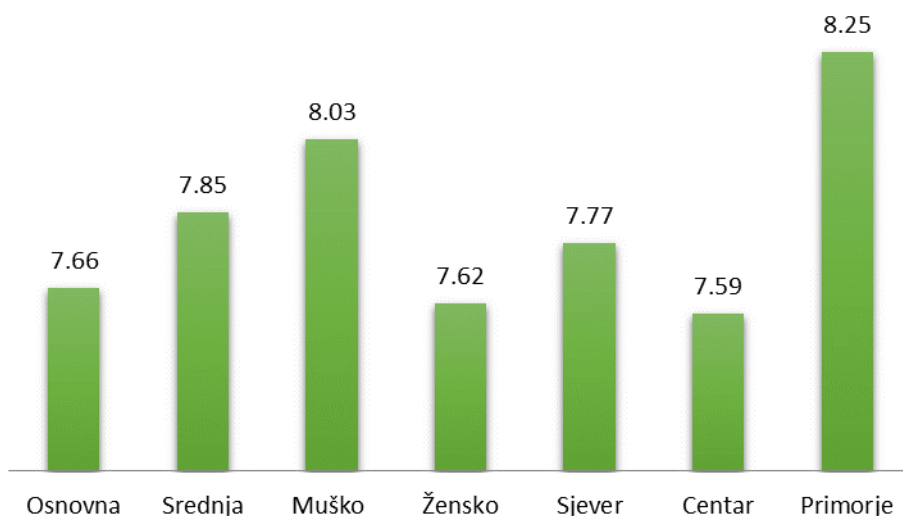
3.6. Psihološke karakteristike i stavovi učenika kao faktori nepoželjnog ponašanja

Rezultati dosadašnjih istraživanja u široj međunarodnoj praksi ukazuju da postoji veza između zloupotrebe psihoaktivnih supstanci i određenih psiholoških karakteristika, kao i stavova koje imaju korisnici ovih supstanci. U ovom istraživanju za mjerenje stavova korištena su pitanja i ajtemi iz Evropskog istraživanja vrijednosti¹¹, a kada je riječ o psihološkim karakteristikama ličnosti, korištene su standardizovane skale asertivnosti i samopoštovanja. U procesu analize stavova i vrijednosti kod djece akcenat je stavljen na procjenu **lokusa kontrole**. Locus kontrole je opšti naziv u psihologiji za uvjerenje pojedinca o tome u kojoj mjeri kontroliše

¹¹ European Value Study (EVS), Dostupno na: <https://europeanvaluesstudy.eu/>

vlastito ponašanje i posljedice koje iz njega proizilaze¹². Rezultati istraživanja su pokazali da srednjoškolci imaju nešto izraženiju percepciju da su odgovorni za vlastito ponašanje u odnosu na uvjerenja osnovaca kao i da učenice imaju izraženiju sklonost da svoje uspjehe ili neuspjehe pripisuju okolnostima, spoljašnjim silama, drugim ljudima i sl. Prema dobijenim podacima uvjerenje o vlastitoj odgovornosti je u prosjeku na višem nivou kod djece na primorju u odnosu na ostala dva regiona (Grafikon 40).

Grafikon 40 Lokus kontrole u odnosu na tip škole, pol/rod i region

Upoređivanjem uvjerenja djece o sopstvenoj kontroli nad svojim životom sa vjerovatnoćom nepoželjnih ponašanja došlo se do rezultata da sa svakim stepenom povećanja uvjerenja da djeca imaju kontrolu nad svojim životom, smanjuje se vjerovatnoća korišćenja lakih droga za 9.4%, teških droga za 12.9% i kockanja za 8.1%. Učenici koji uzimaju lake i teške droge, te koji se kockaju u

¹² Osoba s *unutrašnjim lokusom kontrole* sklona je preuzimanju odgovornosti za sopstvena djela i najčešće vjeruje da je sama odgovorna za ono što joj se u životu događa. Osoba s *spoljašnjim lokusom kontrole* pripisuje svoje uspjehe i neuspjehe spoljašnjim silama, okolnostima, djelovanju drugih ljudi i sl.

većoj mjeri vjeruju da nemaju kontrolu nad vlastitim životom, te da više sile određuju šta će im se dešavati u životu (Grafikon 41).

Grafikon 41 Lokus kontrole i nepoželjna ponašanja

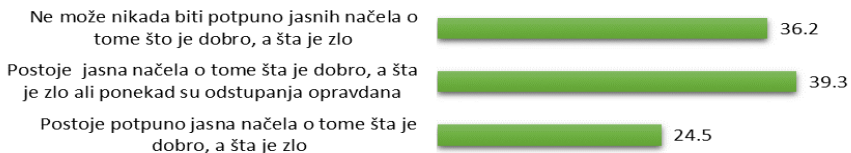
Drugo pitanje koje je korišćeno za mjerenje stavova jeste **moralni relativizam**. Riječ je o konceptu koji mjeri stavove o tome da li postoje jasna načela o tome šta je to dobro, a šta je zlo, ili to nije slučaj. Pitanje je standardizovano i ima tri opcije za koje se ispitanici opredjeljuju. Podaci ukazuju da nešto ispod 40% učenika smatra da postoje jasna načela o tome šta je dobro a šta je zlo, ali da su ponekad odstupanja opravdana. Međutim, nalaz ukazuje da je odnos između moralnog apsolutizma i moralnog relativizma u korist ovog drugog. Dakle, značajno veći broj učenika smatra da nikada ne može biti postupno jasnih načela o tome šta je dobro a šta je zlo, u odnosu na broj onih koji smatraju da su kriterijumi dobra i zla potpuno jasni. Međutim, kada je riječ o korišćenju psihoaktivnih supstanci u istraživanju nije identifikovana statistički značajna povezanost između moralnog relativizma i nepoželjnih ponašanja. U Tabeli 17 dat je prikaz distribucije moralnog relativizma za sve ključne kategorije učenika.

Tabela 17 Moralni relativizam u odnosu na tip škole, pol/rod i region

	Osnovna	Srednja	Muško	Žensko	Sjever	Centar	Primorje
Postoje potpuno jasna načela	29.4%	22.0%	25.1%	24.1%	25.0%	25.4%	21.8%
Postoje jasna načela, ali ponekad su odstupanja opravdana	35.0%	41.6%	42.4%	35.3%	39.6%	39.9%	37.6%
Ne može nikada biti potpuno jasnih načela	35.6%	36.4%	32.5%	40.7%	35.4%	34.8%	40.6%

Identifikovan je viši stepen moralnog relativizma kod djevojčica u odnosu na dječake, te na primorju u odnosu na ostala dva regiona (Grafikon 42).

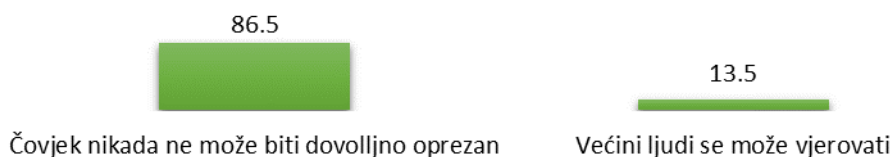
Grafikon 42 Moralni relativizam učenika - %

Socijalno povjerenje je veoma važno za ukupnu socijalnu integraciju u društvu, kao i za efikasnu ekonomsku razmjenu. Manjak socijalnog povjerenja rezultira socijalnom nestabilnošću. U teoriji se razlikuje tzv. partikularizovano i generalizovano socijalno povjerenje, tačnije, povjerenje u one koje poznajemo i one koje ne poznajemo. U istraživanju je mjereno tzv. interpersonalno povjerenje, a za ovo se koristi varijabla sa dva pola na kojima ispitanici iskazuju stav da li se većini ljudi može vjerovati ili čovjek nikada ne može biti dovoljno oprezan prema drugim ljudima. Podaci jasno ukazuju da je veoma visok stepen interpersonalnog

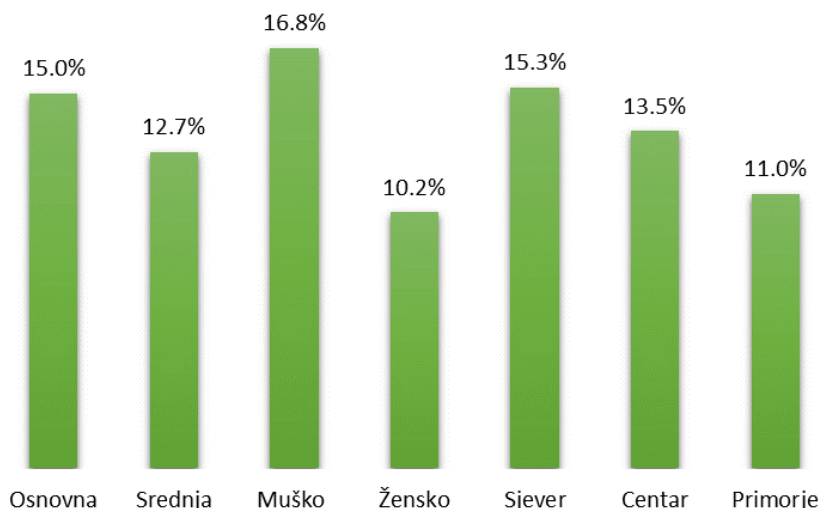
nepovjerenja među svim učenicima koji su uzorkovani. Nivo socijalnog povjerenja u osnovnoj školi je na višem nivou u odnosu na srednju, te učenici iskazuju više povjerenja u odnosu na učenicke. Regionalno, nivo socijalnog povjerenja je najviši na sjeveru, a najniži na primorju (Grafikon 43).

Grafikon 43 Nivo socijalnog povjerenja %

U Grafikonu 44 dat je prikaz socijalnog povjerenja (samo distribucija stava da se većini može vjerovati) po svim ključnim karakteristikama učenika.

Grafikon 44 Nivo socijalnog povjerenja (većini ljudi se može vjerovati) u odnosu na nivo školovanja, pol/rod i region %

Ključni podatak, kada je o povjerenju riječ, jeste potencijalna povezanost ovog stava srednjoškolaca sa zloupotrebom

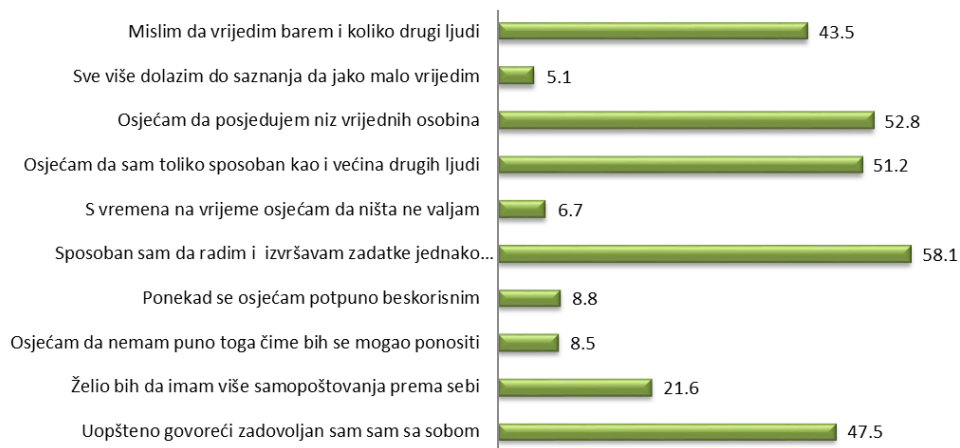
psihoaktivnih supstanci i kockanjem (Grafikon 45). Podaci pokazuju da oni koji imaju viši nivo interpersonalnog povjerenja skloniji su da upražnjavaju nepoželjna ponašanja. Drugim riječima, socijalno povjerenje koje je generativno pozitivna osobina, kada je riječ o nepoželjnim ponašanjima, predstavlja faktor rizika. Ovaj podatak u skladu je sa gore iznesenim podatkom da je „nezavisnost“ kao poželjna crta ličnosti u korelaciji sa nepoželjnim ponašanjima.

Grafikon 45 Odnos socijalnog povjerenja i nepoželjnih ponašanja

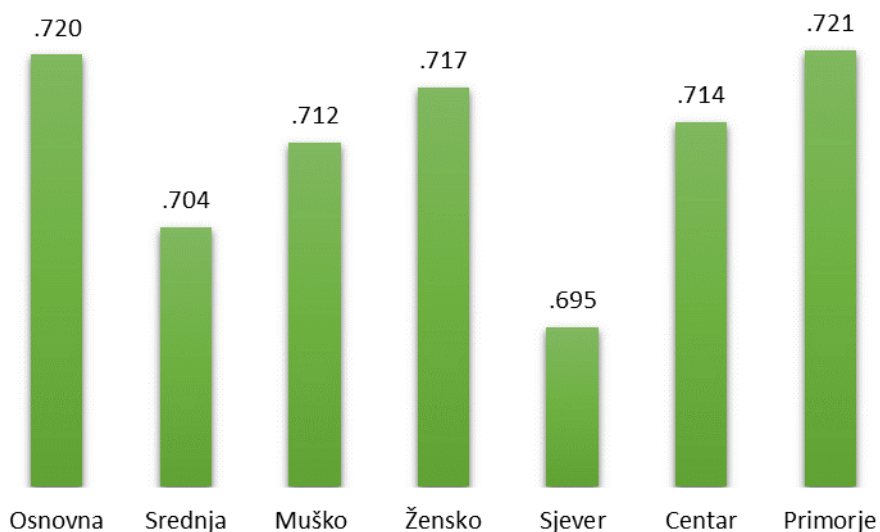
Od psiholoških faktora koji su potencijalno značajni za nepoželjna ponašanja učenika, istraživanjem su obuhvaćena dva važna aspekta, samopoštovanje i asertivnost. **Samopoštovanje** je učestao koncept u istraživanjima koji teorijski ima dvije dimenzije: prvo - kako drugi procjenjuju ličnost, i drugo, odnos prema vlastitoj vrijednosti i efikasnosti. U osnovi, samopoštovanje mjeri pozitivan stav koji pojedinci imaju prema sebi. Istraživanja u oblasti psihologije su ukazala da je samopoštovanje u pozitivnoj relaciji sa poželjnim crtama ličnosti i ukupnom efikasnošću u socijalnom funkcionisanju. Distribucija potpunog slaganja sa stavovima na skali samopoštovanja prikazana je u Grafikonu 46 (samopoštovanje je mjereno tradicionalnom skalom samopoštovanja - pri čemu je pet stavova pozitivno, a pet negativno definisano; svjetlijom bojom su obilježeni stavovi koji imaju negativnu konotaciju).

Grafikon 46 Distribucija potpunog slaganja sa stavovima na skali samopoštovanja - %

Dobijeni rezultati pokazuju da je u osnovnoj školi nešto viši nivo samoštovanja, da učenice imaju tek nešto viši nivo samopoštovanja u odnosu na učenike, a da je samopoštovanje izrazito najniže na sjeveru, dok je na primorju nešto više u odnosu na centralni region. (Grafikon 47).

Grafikon 47 Samopoštovanje u odnosu na tip škole, pol/rod i region

Osim toga, dobijeni rezultati ukazuju da je potencijalni problem korišćenja psihoaktivnih supstanci i kockanja povezan sa niskim nivoom samopoštovanja koji učenici imaju prema sebi. Rezultati jasno ukazuju da učenici koji imaju niži nivo samopoštovanja, u većoj mjeri upražnjavaju nepoželjna ponašanja. (Grafikon 48).

Grafikon 48 Odnos nivoa samopoštovanja i nepoželjnih ponašanja

Druga važna psihološka varijabla koja je mjerena jeste asertivnost. U literaturi ne postoji slaganje o tome da li je riječ o crti ličnosti, ili skupu stavova koji se usvajaju, međutim, postoji slaganje da je riječ o važnoj varijabli koja je povezana i/ili indicira čitav niz psiholoških fenomena i ponašanja. Asertivnost predstavlja stav pojedinca koji se ogleda u poštovanju drugih, ali istovremeno u poštovanju samoga sebe. Asertivni pojedinci ne ugrožavaju druge, dozvoljavaju im da oni imaju svoje stavove, ali jednako ne dozvoljavaju da budu 'zavedeni', i da se na njihove stavove utiče. U najkraćem, asertivne osobe se ponašaju na način da ostvare svoje interese i potrebe, ali na neagresivan način, dakle, ne na način da ugrožavaju druge. Kada je riječ o nepoželjnim ponašanjima, ključno je da asertivne osobe ne dozvoljavaju da se njima upravlja, te da podlegnu kada se na njih vrši pritisak da nešto treba da urade (da uzmu drogu npr.).

Distribucija potpunog slaganja sa određenim stavovima je data u Grafikonu 49.

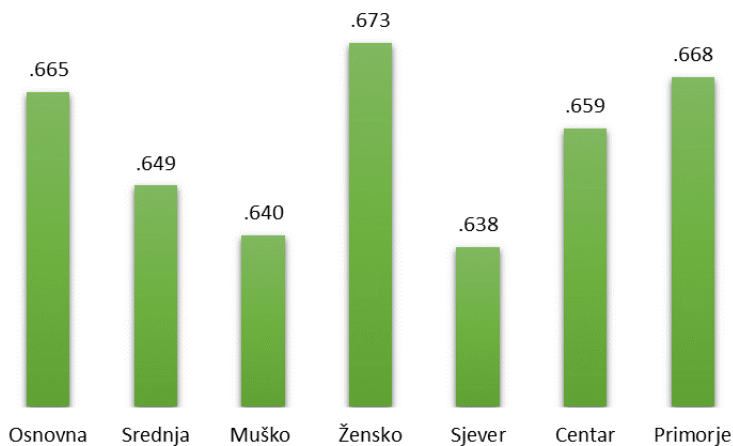

Grafikon 49 Distribucija potpunog slaganja sa određenim stavovima - asertivnost - %

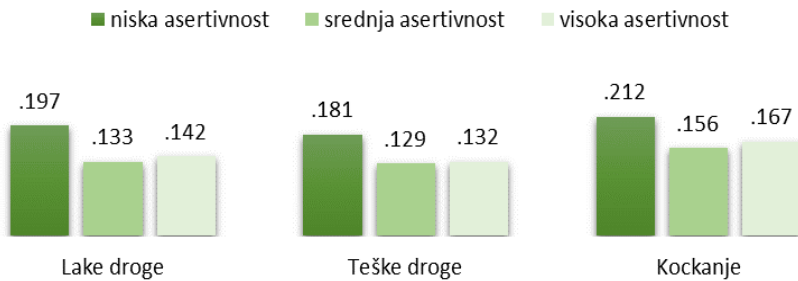
Podaci koji su dobijeni kao rezultat analize ukazuju na nešto viši nivo asertivnosti osnovnoškolaca u odnosu na srednjoškolce. Takođe, podaci ukazuju da su učenice asertivnije od učenika, te da je najviši nivo asertivnosti na primorju, a najniži na sjeveru (Grafikon 50).

Grafikon 50 Asertivnost u odnosu na tip škole, pol/rod i region

Kako bi se utvrdila potencijalna povezanost između asertivnosti i nepoželjnog ponašanja, na osnovu skora asertivnosti svi učenici su podijeljeni u tri kategorije: one koji imaju nizak, srednji i visok nivo asertivnosti. U Grafikonu 51 dat je prikaz učestalosti korišćenja lakih i teških droga, te učestalost kockanja. Kada je riječ o samopoštovanju, utvrđeno je da je nizak stepen asertivnosti učenika jeste povezan sa visokim stepenom nepoželjnih ponašanja, dok između onih koji imaju srednji i viši nivo asertivnosti u ovom pogledu ne postoje razlike.

Grafikon 51 Odnos nivoa asertivnosti i nepoželjnih ponašanja

IV KLJUČNI ANALITIČKI NALAZI ISTRAŽIVANJA

Ključni nalazi istraživanja mogu se sažeti u sljedećem:

- Preko 37% srednjoškolaca i učenika završnih razreda osnovne škole koristi, rjeđe ili češće, alkohol;
- Gotovo svaki četvrti učenik ide u kladionicu;
- Preko 1/5 učenika puši (20%);
- Marihuanu koristi više od 11% učenika;
- Preko 8% učenika u prosjeku koristi teške droge;
- Kada koriste nelegalne supstance (teške droge), polovina od njih koristi jednu supstancu, a druga polovina dvije i više supstanci;
- Rizičan period početka korišćenja psihoaktivnih supstanci jeste period između šestog osnovne i drugog srednje;
- U ovom periodu treba posebno posvetiti pažnju učenicima kako bi se zaštitili od potencijalnog korišćenja psihoaktivnih supstanci;
- Osim alkohola i cigareta, sve vrste klađenja, a naročito kladionica, veoma su dostupni učenicima;
- Ljekovi za smirenje prilično su dostupni;
- Psihoaktivne supstance su veoma dostupne, i u preko 20% slučajeva učenici prijavljuju da je do njih moguće doći u roku od pola do nekoliko sati;
- Narkotici se nerijetko koriste u školama, a indikativno je da je ovo češće slučaj nego da đaci dolaze u školu pod uticajem alkohola. Najvjerojatnije da je razlog taj što se efekat alkohola može mnogo lakše uočiti od strane nastavnog osoblja nego što je to slučaj kada se koriste druge psihoaktivne supstance;
- Bez umanjivanja značaja i težine problema, treba reći da je učestalost korišćenja cigareta i marihuane kod mladih u Crnoj Gori na nivou prosjeka njihovih vršnjaka u zemljama EU;

- Učenici koriste alkohol u Crnoj Gori koriste u značajno manjoj mjeri od prosjeka EU zemalja, ali zato u nešto većoj mjeri koriste ilegalne (teške) droge;
- Mladi veliki dio svog slobodnog vremena provode uz slušanje muzike i odmor;
- Međutim, nije mali broj onih koji vrijeme provode na kompjuteru i na društvenim mrežama;
- Učenici izlaze u grad veoma često, gotovo 30% njih izlazi svaki dan, pri čemu smo utvrdili da su oni koji svakodnevno izlaze u grad pod većim rizikom od korišćenja psihoaktivnih supstanci;
- Gotovo polovina roditelja, po mišljenju učenika, bi bili manje ili više tolerantni pri saznanju da njihova djeca (oni) konzumiraju alkohol;
- Ključni razlog pušenja je, kako ističu mladi, potreba da ispadnu važni pred vršnjacima;
- Učenici ističu da su ključne osobine koje treba da razviju, a na kojima njihovi roditelji insistiraju, lijepo vladanje, tolerancija, radne navike i odgovornost;
- Preko polovine ispitanih učenika su pohađali edukativne radionice koje su za temu imale zloupotrebu psihoaktivnih supstanci;
- Ključno je da oni koji su pohađali te radionice u manjoj mjeri iskazuju negativna ponašanja;
- Mjerenjem moralnog relativizma utvrđeno je da je manji broj onih učenika koji smatraju da postoje jasna načela o tome šta je dobro, a šta je zlo, u odnosu na one koji relativizuju moralne norme;
- Mjerenjem socijalnog povjerenja utvrđen je jako nizak nivo interpersonalnog povjerenja kod učenika;
- Posmatrano po kategorijama učenika, u skladu sa očekivanjima, sve vrste nepoželjnog ponašanja su izraženije kod srednjoškolaca i učenika, nego kod osnovaca i učenika;

- Kada je o regionalnoj distribuciji riječ, problemi nepoželjnog ponašanja su izraženiji u centralnom regionu i na primorju u odnosu na sjeverni region;
- Kada je riječ o opštinama, identificovano je Nikšić kao najkritičnija opština, dakle, u ovoj opštini su sve vrste nepoželjnog ponašanja učestalije nego u ostalim opštinama koje su obuhvaćene istraživanjem.

V PREPORUKE

Vlada Crne Gore da:

- Utvrdi sveobuhvatnu nacionalnu strategiju za djecu zasnovanu na pravima djeteta definisanim Konvencijom UN-a o pravima djeteta;
- Uspostavi odgovarajući i transparentni sistem finansiranja za usluge promovisanja, prevencije i liječenja bolesti zavisnosti, uključujući garanciju da se osnovne usluge zaštite pružaju djeci i porodicama besplatno.

Ministarstvo prosvjete da:

- Sprovodi obuke zaposlenih u obrazovnim ustanovama za prepoznavanje i upravljanje bolestima zavisnosti kod djece;
- Sprovede analizu rada pedagoško-psiholoških službi i prilagodi broj i strukturu zaposlenih u skladu sa stvarnim potrebama učenika;
- Kontinuirano vrši edukaciju nastavnog kadra sa ciljem što boljeg prepoznavanja bolesti zavisnosti kod djece;
- Kontinuirano vrši edukaciju učenika o bolestima zavisnosti sa posebnim akcentom na učenike u riziku u cilju prevencije i rane intervencije;
- Uspostavi modele saradnje sa ustanovama sistema zdravstvene, socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou u cilju sprovođenja preventivnih programa.

Ministarstvo zdravlja da:

- Obezbjedi neophodan specijalizovani kadar u cilju adekvatne zdravstvene zaštite djece sa problemima zavisnosti, na svim nivoima zdravstvene zaštite;

- Kontinuirano sprovodi edukacije pedijataru kao izabranog ljekara u cilju ranog otkrivanja bolesti zavisnosti kod djece;
- Uredi jasne procedure i protokole o razmjeni informacija unutar zdravstvenog sistema u cilju adekvatnog dijagnostikovanja, tretmana i liječenja djece i mladih od bolesti zavisnosti;
- Uspostavi i kontinuirano vodi registar djece sa bolestima zavisnosti;
- Uspostavi modele saradnje sa ustanovama sistema obrazovanja i socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou u cilju sprovođenja preventivnih programa.

Ministarsvo rada i socijalnog staranja da:

- Uspostavi dostupne usluge podrške djeci i porodicama koje se nalaze u stanju socijalne potrebe;
- Unaprijedi kadrovske kapacitete postojećih ustanova za brigu i smještaj djece;
- Uspostavi modele saradnje sa ustanovama sistema obrazovanja i zdravstvene zaštite na lokalnom nivou u cilju sprovođenja preventivnih programa.

Ministarstvo za sport i mlade da:

- Ustanovi programe uključenja u sportske aktivnosti i učini ih besplatnim i dostupnim svoj djeci;
- Uspostavi modele saradnje sa ustanovama sistema obrazovanja, zdravlja i socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou u cilju sprovođenja preventivnih programa.

Ministarstvo kulture da:

- Sprovodi aktivnosti u cilju zaštite djece od štetnih medijskih sadržaja u Crnoj Gori (naročito porazna za omladinu je praksa nekih medija da glorifikuju junake–uživaoce ovih supstanci) i unaprjeđenja i promocije podsticajnih i kvalitetnih medijskih sadržaja.

Lokalne samouprave da:

- Uspostave modele saradnje sa ustanovama sistema obrazovanja, zdravlja, socijalne i dječje zaštite, sporta i kulture na lokalnom nivou u cilju sprovođenja preventivnih programa.

